

APÈNDIX 4

*Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Sindical Agrària de Girona
el 1922.*

Població	Com	Any fund.	Socis 1918	Socis 1927	Ingrés a la FSA
Amer	SEL	1913	150	180	1918
Anglès	SEL	1913	103	80	1918
Argelaguer	GAX	1922		21	1922
Armentera, L'	AEM	1920		30	1920
Banyoles	PES	1907	?	1699	1918
Besalú	GAX	1912	84	110	1918
Bisbal, La	BEM	1918		290	1918
Blanes	SEL	1907	140	117	1918
Bordils	GIR	1913	248	115	1918
Caldes de Malavella	SEL	1911	122	122	1918-19
Campmany	AEM	1916	73	62	1922
Canet d'Adri	GIR	1920		30	1920
Canet de Mar	MAR	1919		50	1918-19
Cassà de la Selva	GIR	1908	88	325	1918
Castell d'Aro	BEM	1918		-	1919-20
Castelló d'Empúries	AEM	1911	42	401	1918
Celrà	GIR	1913	175	173	1918
Cellera, La	SEL	1911	130	143	1918
Cistella	AEM	1907	48	68	1919-20
Escala, L'	AEM	1917	69	170	1918
Fortià	AEM	1915	45	51	1918
Garrigàs	AEM	1920		63	1919-20
Garriguella	AEM	1914	105	134	1918
Girona	GIR	1908	55	55	1918
Girona (Sant Daniel)	GIR	1919		30	1919-20
Girona (Recriador...Vaques)	GIR	1921		20	1921
Hostalrich	SEL	1920		30	1920
Lladó	AEM	1904	123	47	1918
Llagostera	GIR	1919		174	1920
Llers	AEM	1916	98	102	1922
Lloret de Mar	SEL	1906	260	330	1918
Malgrat	MAR	1908	250	250	1918
Navata	AEM	1920		92	1920
Olot	GAX	1903	130	106	1918
Ordís	AEM	1918		30	1918-19
Palafrugell	BEM	1920		95	1918-19
Palamós (S.Joan Palamós)	BEM	1919		50	1920
Palau-saverdera	AEM	1914	67	120	1918
Pals	BEM	1917	160	366	1918
Pau	AEM	1919		27	1920
Planes, Les	GAX	1920		30	1918-19
Riudarenes	SEL	1908	165	198	1919-20
Riudaura	GAX	1919		47	1918-19
Rupià	BEM	1917		43	1920
S. Feliu de Guíxols	BEM	1917	142	155	1918
S. Feliu de Pallerols	GAX	1919		136	1918-19
S. Gregori	GIR	1903	22	55	1918
S. Joan les Fonts	GAX	1920		37	1918-19
S. Joan les Fonts (Begudà)	GAX	1919		71	1920
S. Miquel de Fluvià	AEM	1911	32	46	1918
S. Pere Pescador	AEM	1919		115	1920
Salt	GIR	1902	70	115	1918
Santa Coloma de Farnès	SEL	1908	300	403	1918
Santa Pau	GAX	1908	63	75	1918
Serinyà	PES	1920		25	1919-20
Torroella de Montgrí	BEM	1911	225	462	1918
Vall d'en Bas (Joanetes)	GAX	1920		52	1920
Vall d'en Bas (Pinya,La)	GAX	1920		27	1918-19
Vall d'en Bas (S.Esteve)	GAX	1919		103	1918-19
Vall d'en Bas (S.Privat)	GAX	1919		98	1918-19
Vall d'en Bas (Hostalets)	GAX	1919		82	1918-19
Vall de Bianya	GAX	1919		95	1918-19
Verges	BEM	1910	97	97	1918
Vidreres	SEL	1919		26	1918-19
Vilablareix	GIR	1918		52	1918-19
Vilademuls (Galliners)	PES	1920		40	1920

Fonts: CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico...*; MINISTERIO DE FOMENTO: *Memòria estadística social-agraria...*, 1918; MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria...*, 1927; ROSICH, Jaume: *Els sindicats agrícoles gironins*, Girona, 1919.

- Algunes Observacions sobre el Quadre:

Verges i Fortià no aparegueren a la relació del Ministeri de Foment del 1918 com a sindicats agrícoles sinó com a caixes rurals. Fortià aparegué com a sindicat agrícola en la relació de 1927 -tractant-se de la mateixa entitat, ja que l'any de fundació és el mateix com a caixa rural el 1918 que com a sindicat agrícola el 1927-. En canvi Verges no apareixerà com a sindicat fins a la relació del MINISTERIO DE AGRICULTURA de 1934 -sent igualment la mateixa entitat-. El sindicat de Castell d'Aro, tot i haver nascut el 1918 -segons el MINISTERIO DE AGRICULTURA (1934), no aparegué ni en la relació d'entitats de 1918 ni en la de 1927.

Com a dades contradictòries cal indicar les que ofereixen els sindicats de Les Planes, Sant Joan les Fonts, La Pinya (Vall d'en Bas) i Palafrugell. En aquests casos l'any de fundació oficial del sindicat és posterior a l'any d'ingrés a la FSA.

APÈNDIX 5

Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre el 1920.

Població	Comarca o Prov. ¹	Any fund.	Nombre Socis
Alcanar	MON	1915	248
Alcocàcer	Castelló	1915	162
Amposta	MON	1919	54
Arnes	TAL	1917	49
Ascó	REB	1918	56
Batea	TAL	1920	65
Benicarló	Castelló	1910	686
Corbera d'Ebre	TAL	1909	169
Deltebre (Cava)	BEB	1909	32
Deltebre (Jesús i Maria)	BEB	1907	50
Flix	REB	1909	97
Freginals	MON	1920	25
Galera, La	MON	1918	60
Gandesa	TAL	1919	65
Masdenverge	MON	1916	93
Matarranya (Calaceit)	Terol		
Mont-roig del Camp	BCA	1909	269
Perelló	BEB	1907	182
Pinell, El	TAL	1918	308
Prat del Compte	TAL	1918	56
Pratdip	BCA	1916	79
Roquetes	BEB	1907	55
Sa. Bàrbara	MON	1913	166
Sant Jaume d'Enveja	BEB	1917	37
Tivissa	REB	1920	85
Tortosa (Bitem)	BEB		
Tortosa (Santiago)	BEB	1908	164
Tortosa (Els Reguers) (S. Antoni A.)	BEB		
Ulldecona	MON	1916	161
Vandellós	BCA	1916	128

Fonts: *Anuario Social de España*, 1916-1917:557-558; CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico...*:221-223; MINISTERIO DE FOMENTO: *Memòria estadística social-agraria...*, 1918; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria...*, 1927.

Observacions: Els sindicats d'Amposta i de Freginals no consten en cap de les fonts citades com a entitats federades a la FCAE. Però el seu caràcter catòlic fou indiscutible en portar com a nom oficial el de "sindicat agrícola catòlic". En ser fundats el 1919 i 1920 respectivament, gairebé amb tota seguretat s'associarien a la Federació de l'Ebre amb posterioritat a les dates dels documents originals en què es basen les fonts citades (1917-1919).

Mont-roig del Camp no pertanyia al bisbat de Tortosa sinó al de Tarragona. És possible, doncs, que el sindicat de Mont-roig pertanyés a la federació tarragonina i no a la de Tortosa, o que fos un cas excepcional.

¹ Els límits del bisbat de Tortosa d'aquells anys, i per tant, de la seva Federació, comprenien: la totalitat de les comarques de la Terra Alta, Baix Ebre i Montsià, la gairebé totalitat de la Ribera d'Ebre, una part del sud del Segrià -que incloïa Maials-, una franja occidental del Priorat i tota la part al sud de Mont-roig del Baix Camp. També comprenia sectors fronterers de la província de Terol i la pràctica totalitat de la província de Castelló. De totes maneres, la Federació de l'Ebre no actuà pràcticament dins d'aquesta província, la qual constituï la seva pròpia federació catòlico-agrària. O en tot cas només influï en la zona castellonesa més pròxima a la província de Tarragona.

APÈNDIX 6

Actes propagandístics dins el bisbat de Barcelona en què participà algun sindicalista catòlico-agrari (1920-1923).

Data		Població	Com Arxiprestat Propagandistes	
A	M / D			
20	1 4	S. Sadurní	APE Martorell	Rovira
20	4 18	Castellet i G.	GAF Vilanova	Rovira
20	4	Cabanyes, Les	APE Vilafranca	Rovira
20	7 11	Ordal (Subirats)	APE Vilafranca	Rovira, Ros
20	8 8	Granada, La	APE Vilafranca	Rovira, J.M. Valls.
20	8	Torrelavit	APE Vilafranca	Rovira
20	10 24	Ripollet	VOC Sabadell	Rovira, Santacana, Rendé, Simó, Rosinés, Renom.
20	11	S. Cugat V.	VOC Terrassa	Rovira, Rosinés, Rendé, Carretero
20	11	Avinyonet	APE Vilafranca	Rovira, Rosinés, Simó, Mn. Recolons
20	11	Torrelavit	APE Vilafranca	Rovira, Rosinés, Mari
21	3	Parets	VOC Granollers	Rovira
21	5	Castellet i G.	GAF Vilanova	Rovira
21	6 22	Moja (Olèrdola)	APE Vilafranca	Rovira, Rosinés, Bertran
21	6 26	S. Jaume (Piera)	ANO Piera	Rovira
21	8 28	Host. Pierola	ANO Piera	Rovira
21	9 4	Begues	BLL S. Feliu Ll.	Rovira, Santacana Mari, Rosinés
21	10	Ordal (Subirats)	APE Vilafranca	Rovira
21	11 20	Gelida	APE Martorell	Rovira, Santacana
21	12 11	Bonastre	TAR Vendrell	Rovira
21	12 26	Torrelavit	APE Vilafranca	Rovira
22	1 6	Granada, La	APE Vilafranca	Rovira
22	2 12	Granada, La	APE Vilafranca	Rovira, Santacana, Ràfols, Mata
23	4 12	S. Pere de R.	GAF Vilanova	Rovira
23	4 18	Vilafranca	APE Vilafranca	Rovira, Mari, Simó

Fons: *La Llar* (1920-1923), *Agricultura* (1919-1923), *Avenç Agrícola* (1921-1923) i *Riacci* (1919-1923).

APÈNDIX 7

Comitès Centrals de la Unió de Rabassaires (1922-1930).

6 d'agost de 1922

President: Jaume Martrat Porta (Martorell)
 Vicepresident: Josep Ricart Rovira (Sant Pere de Ribes)
 Secretari: Astre Janer Boix (Sabadell)
 Vicesecretari: Josep Buil Bafaluy (Piera)
 Tresorer: Josep Raventós Casanovas (Sant Sadurní d'Anoia)
 Vocals: Pere Cartró Gibert (Vilafranca del Penedès)
 Joan Bonastre Ferrer (Masquefa)

26 de novembre de 1922

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
 Vicepresident: Josep Ricart Rovira (Sant Pere de Ribes)
 Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
 Vicesecretari: Joan Bonastre Ferrer (Masquefa)
 Tresorer: Josep Raventós Casanovas (Sant Sadurní d'Anoia)
 Vocals: Jaume Juliana (Castellar del Vallès)
 Eusebi Daniel (Pacs de Pendès)

27 d'abril de 1924

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
 Vicepresident: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
 Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
 Vicesecretari: Pere Carol (Sant Boi de Llobregat)
 Tresorer: Salvador Raventós Morei (Les Gunyoles -Avinyonet del Penedès-)
 Vocals: Josep Camps (Badalona)
 Francesc Escudé Bacardí (Rubí)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (a partir del 12 d'octubre de 1924)

448

25 d'abril de 1926

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
Vicepresident: Josep Parellada (Lavern -Subirats-)
Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
Tresorer: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
Vocals: Remigi Pañella Salom (Sant Feliu de Llobregat)
Pere Aguilera Garriga (Rubí)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (Barcelona)

20 de gener de 1928

President: Francesc Riera Claramunt (Martorell)
Vicepresident: Pere Aguilera Garriga (Rubí)
Secretari: Enric Esplugas Bosch (Martorell)
Vicesecretari: Pau Baqués Duran (Sant Pau d'Ordal -Subirats-)
Tresorer: Jaume Sellés Figueres (Sant Vicenç de Castellet)
Vocals: Antoni Mateu Tarrés (Teià)
Josep Pañella Archs (Sant Feliu de Llobregat)

Secretari General: Amadeu Aragay Daví (Barcelona)

APÈNDIX 8

Mitings i conferències de la Unió de Rabassaires (1922-1930).

Any	Mes	Di	Població	Com.	Font	Oradors
1922	4	2	Martorell	BLL	ED, 4-4-22; Aven, 8-4-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre i Oliveras
1922	4	16	Masquefa	ANO	ED, 18-4-22, p.12; Aven, 22-4-22	Comp, Riera, Martrat, Raventós, FCabra, Buil, Bonastre, Mas
1922	4	23	Piera	ANO	ED, 26-4-22p.20; Aven, 29-4-22	Comp, Martrat, Janer, Mañosas, Riera, F. Cabra
1922	4		S. Quirze de T.	VOC	ED, 18-4-22, p.12	Comp (conferència)
1922	5	21	S. Sadurní	APE	ED, 23-5-22p.18; Aven, 27-5-22	Comp, Martrat, Aragay, Lluís Umbert, Riera, Mañosas, Raventós
1922	5	28	S. Llorenç d'Hort	APE	ED, 31-5-22, p.15	Aragay, Martrat, Riera, Bonastre
1922	5	28	Gelida	APE	Aven, 3-6-22; Duran: Dietari	Comp, Aragay, Duran, Martrat, Casanovas
1922	6	3	Martorell	BLL	Avenir, 17-6-22	Duran (conferència)
1922	6	11	Molinos de Rei	BLL	ED, 13-6-22, Aven, 17-6-22	Comp, Martrat, Font -de Molins- i Folqué -de Molins-
1922	6	18	Vilafraanca	APE	ED, 20-6-22; Duran: Dietari	Comp, Riera, Duran, Aragay, Casanovas, Solsona, Martrat
1922	7	1	Esplugues de Llob.	BAR	ED, 2-7-1922	Comp (conferència)
1922	7	2	Rubi	VOC	ED, 4-7-22	Comp, Ventós, Oliveras -d'Hospitalet- i Isidre Viver
1922	7	2	S. Cugat	VOC	ED, 4-7-22, p.10	Comp, Ventós, Oliveras, Janer, Viver, Ninet, (Sellés, Feliu i Bartralat)
1922	7	15	Sentmenat	VOC	ED, 18-7-22	Comp, Riera, Ferrer de Vilches.
1922	7	16	S. Esteve Ses.	BLL	ED, 18-7-22, Aven, 29-7-22	Comp, Riera, Martrat, Solsona, Aragay, Bonastre
1922	7	23	Masquefa	ANO	ED, 25-7-22	Comp (conferència)
1922	7	23	S. Pere de Ribes	GAF	ED, 25-7-22	Comp, Aragay, Duran, Torrents de Sant Pere i Torrents de Vilanova
1922	7	25	S. F. Racó (Castellar)	VOC	Aven, 29-7-22, p.2	Janer, Jaume Juliana, (assisteixen: Arnau, Subirana i Orpella)
1922	7	26	Rubi	VOC	ED, 27-7-22, p.13	Comp (conferència)
1922	8	12	Martorell	BLL	ED, 15-8-22; L'Int, 15-8-22	Comp, Riera, Ferrer Vilches, Solsona, Aragay, Micó
1922	8	13	Vilanova i G.	GAF	Democràcia, 20-8-1922	Aragay, Duran, Ricart, Martí Torrents, Solsona
1922	8	13	S. Martí Sarroca	APE	ED, 15-8-22; L'Int, 15-8-22	Comp, Aragay, Solsona, Casanovas
1922	8	20	S. Boi	BLL	ED, 24-8-22; L'Int, 23-8-22	Comp, Aragay, Riera, Duran, Janer, F Vilches, Vives, Oliveras, Balbina Pi
1922	9	3	Castellar del Vallès	ED	5-9-22, p.17	Comp, Riera, Vilatersana, Guisú
1922	9	10	Barberà	VOC	ED, 13-9-22, p.28; Aven, 23-9-22	Comp, Aragay, F Vilches, Viver, Solsona, Guisú, Janer, Bale, Gallego
1922	9	22	Sabadell	VOC	ED, 24-9-22, p.18; Aven, 30-9-22	Comp, Aragay, Ventós, Viver, Griso, Janer
1922	10	1	Vilanova i la G.	GAF	ED, 3-10-22, p.14; Aven, 7-10-22	Comp, Casanovas, Duran, Griso, Ricart, Martí Torrents.
1922	10	14	Esparraguera	BLL	LT, 30-10-22p.9	Aragay, Duran, Riera, Martrat, Griso
1922	10	15	Esparraguera	BLL	LT, 30-10-22p.9; ED, 17-10-22	Comp (conferència)
1922	10	15	Olesa	BLL	LT, 30-10-22p.9; ED, 17-10-22	Comp, Aragay, Riera, Griso, Duran
1922	10	22	S. Jaume (Piera)	ANO	LT, 30-10-22p.9; ED, 24-10-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre, Raventós, Buil
1922	10	22	Piera	ANO	LT, 30-10-22p.9; ED, 24-10-22	Comp, Riera, Martrat, Bonastre, Raventós, Buil, Boix (de Piera)
1922	11	12	Pacs	APE	LT, 15-11-22p.8; ED, 14-11-22	Comp, Riera, Daniel, Raventós, Josep Font, A. Tort
1922	11	26	Badalona	BAR	ED, 28-11-22, p.18	Comp, Aragay, Duran, Simó (lletrat), Riera, Bonastre
1922	12	2	Sabadell	VOC	LT, 30-12-22p.9	Comp (conferència)
1922	12	3	S. Quirze de T.	VOC	LT, 30-12-22p.2	Comp (conferència)
1922	12	4	Terrassa	VOC	ED, 2-12-22:19	Comp (conferència)
1922	12	6	Guardiola de F.	APE	LT, 30-12-22p.2; ED, 10-12-22	Riera, Duran, Font Marió, Raventós
1922	12	9	S. Cugat	VOC	LT, 30-12-22p.2	Comp, Aragay, Font Marió,
1922	12	10	S. Feliu del Ll.	BLL	LT, 30-12-22p.2	Comp, Duran, Ferrer Vilches, Crehuet, Font Marió, Ricart, Centelles
1922	12	10	Canyelles	GAF	LT, 30-12-22p.2; ED, 12-12-22	Comp, Ricart Rovira, Martí Torrents, Solé
1922	12	10	Badalona	BAR	LT, 15-12-22p.2	Comp, Riera, Duran, Bonastre
1922	12	17	Teià	MAR	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Crehuet, Font Marió, Carol, Ramentol de Teià
1922	12	23	Esparraguera	BLL	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Martrat, Viñals -d'Olesa- i Albert -d'Esparrag-
1922	12	24	S. Sadurní	APE	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Crehuet, Raventós, Duran
1922	12	24	Lavern (Subirats)	APE	LT, 30-12-22p.3	Comp, Aragay, Riera, Duran, Crehuet
1922	12	31	Villobi del Penedès	APE	LT, 30-12-22p.9	Aragay, Bonastre, Raventós
1923	1	2	Sabadell	VOC	ED, 4-1-23, p.27; Aven, 6-1-23	Comp, Ventós, Crehuet, Astro Janer, Isidro Alsina
1923	1	4	Rubi	VOC	LT, 15-1-23p.4	Duran, Ferrer Vilches, Aguilera
1923	1	14	Sa. Perpètua	VOC	LT, 15-1-23p.4; ED, 16-1-23	Comp, Aragay, Astre Janer, Isidre Viver, Jaume Folguera
1923	1	28	Cerdanyola	VOC	LT, 30-1-23p.2; Aven, 3-2-23	Comp, Aragay, Riera, Garriga, Ricart, Ventós, Ferrer Vilches, Alvarez
1923	1	29	S. Boi	BLL	LT, 30-1-23p.2; ED, 31-1-23	Riera, Duran, Crehuet, Font Marió, Bassili Alvarez
1923	1	30	Sabadell	VOC	Publi, 31-1-23; ED, 1-2-23p.16	Comp, Duran, Aragay, Ventós, Alvarez, Riera, Font Marió, Ferrer Vilches
1923	1	30	S. Pere de Ribes	GAF	Publi, 31-1-23; LT, 30-1-23, p3	Comp, Duran, Aragay, Ventós, Bassili Alvarez, Riera, Font Marió
1923	2	4	Guardiola de F.	APE	LT, 15-2-23, p.5; ED, 6-2-23	Comp, Aragay, Riera, Font Marió, Raventós, Bonastre, Ricart
1923	2	4	Arenys de Munt	MAR	LT, 30-1-23, p.4; ED, 8-2-23	Duran, Estartús, Gimbernat, Duran, Valldeneu, Vallmajor
1923	2	11	Gunyoles, Les (Avi.)	APE	LT, 15-2-23, p.5; ED, 14-2-23	Aragay, Riera, Ricart, Cartró
1923	2	11	S. Vicenç Castellet	BAG	LT, 31-1-23, p.4	Comp, Aragay, Ferrer Vilches.
1923	2	17	Martorell	BLL	LT, 15-2-23, p.5	Aragay (conferència)
1923	2	18	Barberà	VOC	LT, 15-2-23, p.5	Comp, Duran, Font Marió, Astro Janer, Ventós, Viver
1923	2	18	Vilafraanca	APE	LT, 15-2-23:5; ED, 20-2-23	Comp, Riera, Bonastre, Font Marió, Casanovas, Guañabens, Martrat, Ventós
1923	2	18	Olesa	BLL	LT, 31-1-23, p.4	Comp, Riera, Esplugas, Carol
1923	2	18	Teià	MAR	LT, 15-2-23, p.5	Duran (conferència)
1923	2	25	Cervelló	BLL	LT, 28-2-23p7	Aragay, Ferrer Vilches, Duran, Carol
1923	3	4	Arenys de Munt	MAR	LT, 28-2-23p7; ED, 8-3-23, p.17	Comp i Estartús (conferència)
1923	3	4	Canet	MAR	LT, 28-2-23p7; ED, 7-3-23, p.15	Comp, Aragay, Estartús, Utzés (o Utgés), Valldeneu
1923	3	11	Martorell	BLL	LT, 15-3-23:8	Duran (conferència)
1923	3	17	Rubi	VOC	Lluita, 24-3-23	Aragay (conferència)
1923	3	17	Martorell	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Casanovas (conferència)
1923	3	18	Gelida	APE	ED, 21-3-23:32; LT, 28-2-23:8	Comp, Font Marió, Ferrer Vilches, Riera, Utgés
1923	3	18	S. Boi	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Duran (conferència)
1923	3	19	Ullastrell	VOC	ED, 21-3-23, LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Ventós, Riera, Duran, Valldeneu
1923	4	2	Hostalets (de Pier.)	ANO	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Riera, Bonastre, Buil, Duran
1923	4	2	Vallbona	ANO	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Riera, Bonastre, Buil, Duran
1923	4	6	Sabadell	VOC	ED, 6-4-23, p.15	Comp, Aragay, Ventós, Font Marió
1923	4	8	Tiana	MAR	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Duran, Font Marió, Valldeneu, Maurell
1923	4	8	S. Pere de Ribes	GAF	LT, 30-3-23, p.7	
1923	4	9	Subirats	APE	ED, 11-4-23; LT, 30-3-23, p.7	Raventós, Font Marió, Ventós, Ferrer Vilches, Aragay
1923	4	15	Montornès	VOR	LT, 28-2-23, p.8	Comp, Aragay, Riera, Font Marió, Utgés
1923	4	15	Martorell	BLL	LT, 28-2-23, p.8	Regina Lamo (conferència), presentada per Duran
1923	4		Olèrdula (S. Miquel)	APE	Fruct, 14-4-23	Ricart (conferència)
1923	5	10	S. Sadurní	APE	LT, 15-5-23, p.7	Comp, Riera, Casanovas, Font Marió, Domingo
1923	5	15	Ullastrell	VOC	LT, 15-5-23, p.5	Aragay, Duran, Font Marió
1923	5	27	S. Pere de Ribes	GAF	ED, 30-5-23:6; Dem, 2-6-23	Comp, Ricart, Regina Lamo, Ventosa i Roig
1923	6	24	Begues	BLL	ED, 19-6-23:14	Ferrer Vilches, Ricart, Ventós, Aragay
1923	7	1	Viladecavalls	VOC	ED, 3-7-23, p.14; LT, 15-7-23, p2	Aragay, Duran, Ventós i Fujol -de Viladecavalls-
1923	7	1	Montornès	VOR	ED, 3-7-23, p.11	Comp, Aragay, Ferrer Vilches, Font Marió
1923	7	1	S. Pau d'Ordal	APE	ED, 19-6-23; LT, 15-7-23, p.2	Comp, Riera, Ferrer Vilches, Aragay
1923	7	7	Rubi	VOC	LT, 15-7-23:2; Lluita, 21-7-23	Aragay, Duran C., Ventós, Aguilera
1923	7	21	Sa. Coloma de Gr.	BAR	LT, 28-7-23, p.3	Duran, Ricart, Font Marió
1923	7	25	S. Jaume Sesoliv.	ANO	LT, 11-8-23, p.4	Bonastre, Tetes
1923	7		S. Boi	BLL	LT, 15-7-23, p.2	

1923	8	5	Martorelles	VOR	LT,11-8-23,p.4	Duran,Estartús,Font Marió,Ricart,Cunill
1923	8	12	Manresa	BAG	LT,18-8-23,p.1	Aragay,Riera,Duran,Bonastre
1923	8	15	S. Jaume Sesoliv.	ANO	LT,25-8-23,p.4	Aragay,Raventós,Buil,Ricart,Font Marió
P1923	8	19	Fals	BAG	ED,19-8-23,p.6	Butifoll,Servitja,Enric i Oliveras
P1923	8	19	Castellbisbal	VOC	LT,4-8-23,p.3;ED,19-8-23	Comp,Aragay,Riera,Mora,Segura,Aguilera
P1923	8	19	Papiol	BLL	LT,4-8-23,p.3;ED,19-8-23	Duran,Ferrer Vilches,Mora,Segura,Aguilera,Aragay,Ricart
1923	8	26	Malgrat	MAR	LT,1-9-23,p.4;ED,27-8-23	Comp,Estartús,Font Marió,Fco.Torruella -de Malgrat-
1923	8	27	Pacs	APE	LT,1-9-23,p.4	Riera,Duran,Raventós
P1923	9	8	Sentmenat	VOC	LT,1-9-23,p.2	Aragay (conferència)
1923	9	8	Abreva	BLL	LT,22-9-23,p.4	Duran,Font Marió,Bonastre,Ricart
1923	9	8	Esparraguera	BLL	LT,22-9-23,p.4	Duran,Ricart,Bonastre,Font Marió
1923	9	9	Tiana	MAR	LT,15-9-23,p.4;ED,11-9-23	Comp,Josep Maurell,Font Marió,Duran.
1923	9	13	S. Cugat del Vallès	VOC	Aven,15-9-23:3	Comp,Aragay,Ventós,Janer,Micó
P1923	9	16	Sa. Perpètua de M.	VOC	LT,4-8-23,p.3	Comp,Aragay,Ventós,Janer,Casajuana,Viver
1923	9	19	Fals (Fonollosa)	BAG	LT,8-9-23,p.4	Enric,Oliveras,Servitja
1923	9		S. Joan de Vilat.	BAG	LT,8-9-23,p.4	
1924	1	20	Martorelles	VOR	LT,26-1-24,p.2	Comp,Aragay,Duran,Font Marió
1924	1	24	S. Vicenç de Cast.	BAG	LT,2-2-24p.3	Comp,Riera,Ventós,Lamo,Agustí Castellà
1924	2	11	Cervelló	BLL	LT,16-2-24,p.3	Aragay,Duran,Ricart,Fontaner,Llopart.
1924	2	17	Lavern	APE	LT,23-2-24,p.3	Aragay (conferència)
1924	2	24	Martorell	BLL	LT,1-3-24,p.1-2	Comp,Riera,Aragay,Duran,Casanovas,Estartús,
1924	3	2	Artés	BAG	ED,5-3-24,p.5	Comp,Sellés,Estartús,Riera,Claveria,Servitja
1924	3	22	Barcelona	BAR	LT,29-3-24,p.3;ED,25-3-24	Comp (conferència)
1924	3	30	S. Pere de Ribes	GAF	LT,12-4-24,p.2	Ricart,Martí Torrents,Josep Fuster,Josep Soler
1924	3		Vilanova de la Roca	VOR	ED,11-3-24	Comp,Aragay,Riera,Ricart,Clivillés-Montornés-,Maurell-Tiana-
1924	3		Castellar	VOC	BIRS,març 1924,p.462	
1924	4	6	S. Martí Sarroca	APE	LT,12-4-24,p.2	Duran,Casanovas,Marlés,Josep Font,Josep Parellada
P1924	4	13	Piera	ANO	LT,12-4-24,p.3	Riera,Buil,Janer,Estartús
1924	5	4	Badalona	BAR	LT,10-5-24,p.3;ED,6-5-24	Comp,Estartús,Lamo,Bonastre,Joaquim Maurell
1924	5	11	Monjos	APE	LT,17-5-24,p.3;ED,14-5-24	Comp,Riera,Medí Viñals,Raventós,Parellada,Raventós -d'Avinyonet-
1924	5	11	S. Llorenç d'Hortons	APE	LT,24-5-24,p.2	Duran,Bonastre,Carol
1924	5	25	Viladecavalls	VOC	LT,31-5-24,p.2	Aragay,Bonastre,Escudé,Joan Bosc,Joan Torres -d'Ullastrell-
1924	7	25	Mollet	VOR	LT,9-8-24;ED,25-7-24	Comp,Aragay,Estartús,Riera,Escudé,Ventura,Puigdomènec,Trullols
1924	7	28	Sallent	BAG	LT,9-8-24:2;DdManresa	Comp,Aragay,Estartús,Riera,Servitjes
1924	8	15	Sentmenat	VOC	LT,9-8-24;ED,19-8-24	Comp,Aragay,Escudé
P1924	10	26	Mollet	VOR	LT,18-10-24	Comp,Aragay,Estartús
1924	11	2	Pont de Vilomara	BAG	LT,18-10-24;ED,4-10-24	Aragay,Estartús,Ventós,Sellés,Servitja,Ventura -de Martorelles-
1924	11	30	S. Pau d'Ordal	APE	LT,6-12-24,p.1;ED,3-12-24	Comp,Ráfols,Casanovas,Vaqué,Angel López,Riera,Palma Vázquez
1924	12	7	S. Llorenç d'Hortons	APE	LT,13-12-24,p.1	Comp,Aragay,Riera
1924	12	8	Torre Ramona (Subir.)	APE	LT,13-12-24,p.2	Comp,Riera,Casanovas,Raventós
P1924	12	13	Esparraguera	BLL	LT,13-12-24,p.3	Aragay,Riera,Ventós,Estartús
P1924	12	28	S. Jaume Sesoliver.	ANO	LT,27-12-24,p.2	Comp (conferència)
1924			Vilanova de la Roca	VOR	LT,31-5-24,p.2	
1925	1	4	Gelida	APE	LT,10-1-25:1;ED,10-1-25	Comp,Aragay,Riera,Estartús,Baqués,Raventós,Parellada,Torner
1925	1	11	Beguda Alta (S.Llorenç)	APE	LT,17-1-25:1;ED,13-1-25	Comp,Riera,Ventós,Estartús,Esteba,Torres
1925	3	8	Montornès	VOR	LT,14-3-25,p.1	Comp,Aragay,Estartús,Ventós,Riera,Castells,Clivillés,Vilallonga
1925	3	8	Sabadell	VOC	LT,14-3-25,p.2	Lamo (conferència)
1925	3	15	S. Felii del Ll.	BLL	LT,21-3-25,p.3	Comp,Riera,Ventós
1925	3	21	Rubi	VOC	LT,21-3-25,p.4	Lamo (conferència)
P1925	4		Arenys de Munt	MAR	LT,18-4-25,p.3	Estartús (conferència)
1925	5	1	Sallent	BAG	LT,9-5-25,p.1	Ventós (conferència)
1925	8	2	Martorell	BLL	Fruct,1-8-25,p.1;Aven,8-8-25	Comp,Aragay,Riera,Ventós,Estartús,Ferrer Cabra,Janer,Servitja
1925	9	12	Rubi	VOC	ED,16-9-25	Comp,Aragay,Ventós,Aguilera
1925	9	13	Piera	ANO	ED,16-9-25;Aven,5-9-25	Comp,Aragay,Riera,Estartús,Ferrer Cabra,Lamo,Buil.
P1925	9	25	Martorelles	VOR	Aven,5-9-25	Comp,Aragay,Ventós,Riera,Lamo,Estartús
P1925	9	27	Alella	MAR	Aven,5-9-25	
P1925	11	8	Lavern	APE	LT,21-11-25,p.1	Comp,Aragay,Riera
1925	11	29	Manresa	BAG	ED,2/3-12-25;DdManr,30-11-25	Comp,Aragay,Riera
1926	6	27	Castellar del Vallès	VOC	ED,1-7-26;Fed,10-7-26	Comp,Aragay,Riera,Estartús,Ventós,Samblancat
1927	5	15	Arenys de Munt	MAR	ED,17-5-27:24	Estartús (conferència)
1928	3	18	Martorell	BLL	Fruct,24-3-28:1	Comp,Aragay,Riera,Ventós,Emili Junoy
1928	4	1	Cervelló	BLL	ED,3-4-28:19	Comp,Riera,Picó,Estartús
1928	4	1	Navarces	BAG	ED,19-4-28:13	Comp,Riera,Ventós,Aragay,Oriol -de Sallent-
1928	4	22	Vilafranca	APE	Fruct,29-4-28:1;ED,27-4-28	Comp,Aragay,Riera,Ventós,Picó,Massachs,Andrés Alari
1928	4	30	Martorelles	VOR	Fruct,5-5-28	Comp,Estartús,Picó,Ferrer Cabra,Raventós,Maurell -de Badalona-
1928	5	17	S. Sadurní	APE	Fruct,19-5-28,p.1;ED,19-5-28	Comp,Estartús,Picó,Riera,Massachs
1928	5		Canet	MAR	ED,24-5-28	Comp,Ventós,Estartús,Picó
1929	4	7	Vilafranca	APE	ED,10-4-30:15	Estartús (conferència)
1929	4	28	Arenys de Munt	MAR	ED,2-5-29:17	Aragay (conferència)
1930	1	19	Gelida	APE	ED,17-1-30:25;Exp.10896AGCB	Estartús (conferència)
1930	1		Ullastrell	VOC	ED,17-1-30:26	Estartús (conferència)
1930	1		Valls	ACA	ED,31-1-30:13	Comp (conferència)
P1930	3	13	Vendrell, el	BFE	ED,11-3-30:28	Comp (conferència)
1930	5	1	Cabra del Camp	ACA	ED,3-5-30	Aragay,Picó (conferència)
1930	5	1	Valls	ACA	ED,3-5-30	Aragay,Picó (conferència)
1930	5	1	Caldes de Montbui	VOR	ED,6-5-30	Ventós (conferència)
1930	5	29	Ullastrell	VOC	Acción,6-6-30	Aragay (conferència)
P1930	12		Sarraz	CBA	ED,7-12-30	

La P inicial dona a entendre que probablement l'acte se celebrà tal com estava anunciat a la font, tot i que no es pot assegurar, ja que no s'ha localitzat la ressenya de l'acte.

Abreujaments

Acci: La Acció; Aven: L'Avenir; BIRS: Boletín del Instituto de Reformas Sociales; Dem: Democracia; DdManresa:Diario de Manresa; ED: El Diluvio; Fed: El Federal; Fruct: El Fructidor; L'Int: L'Intransigent; LT: La Terra; Publi: La Publicitat.

Comp: Companys; FCabra: Ferrer Cabra; FVilches: Ferrer de Vilches

APÈNDIX 9

Els homes de la Unió de Rabassaires. Algunes dades biogràfiques.

S'ha fet una selecció dels principals dirigents de la Unió de Rabassaires dels anys vint tot intentant donar a conèixer els principals aspectes de les seves trajectòries polítiques i sindicals al llarg de la seva vida. Els aspectes socio-econòmics així com els culturals d'aquests dirigents es tracten globalment en aquesta mateixa introducció a partir del paràgraf següent. S'ha procurat incloure en la selecció tots aquells individus que van ser membres del comitè central de la Unió -o van tenir algun altre càrrec important dins del sindicat- i els que es van destacar com a organitzadors o propagandistes del sindicat almenys a nivell comarcal -sempre dins la dècada estudiada¹. S'ha deixat de banda, per tant, els dirigents merament locals l'actuació sindical dels quals no em consta que transcendís l'àmbit municipal. Tampoc s'ha inclòs Lluís Companys, la important actuació i trajectòria sindical i política del qual dins la Unió i en el conjunt del país desborda els objectius d'aquest apartat. Les àmplies referències biogràfiques i bibliogràfiques sobre aquest personatge que es fan al llarg de l'estudi crec que cobreixen sobradament el propòsit de donar a conèixer aquest protagonista especial i d'excepció dins la vida de la Unió de Rabassaires dels anys vint.

Tots els individus biografiats, excepte els que ja s'indica expressament, tingueren com a dedicació professional preferent la terra. És a dir, foren pagesos. I majoritàriament pagesos que treballaven terres que no eren de la seva propietat. Les apreciacions sobre la baixa condició socio-econòmica de la major part d'associats de la Unió de Rabassaires que s'han fet al llarg de l'estudi són extrapolables als directius del sindicat². Cap dels set membres del comitè central dels quals tinc informació sobre els impostos i contribucions que pagaven -Martrat, Esplugas, Riera, Remigi Pañella, Baqués i Josep Parellada- no

¹ Les úniques persones que van pertànyer al comitè central de la Unió i que per manca d'informacions -a part del fet de pertànyer a aquest comitè- no s'han inclòs en la selecció biogràfica són Jaume Juliana de Sant Feliu del Racó -Castellar del Vallès- i Josep Pañella Archs de Sant Feliu de Llobregat.

² Recordo que només una quarta part dels associats a la Unió posseïen una petita propietat de terra i que gairebé cap d'aquests podia viure solament del treball d'aquesta propietat, sinó que estava obligat a cultivar altres terres sota contracte (dels quaranta-set socis de la Unió que he descobert que tenien una propietat rural, només un la tenia més gran de 5 hectàrees). Les dades socio-econòmiques d'aquests associats que es desprèn de les quantitats que pagaven de l'impost de cèdules personals corrobora la condició social baixa dels socis rabassaires. Els associats de la Unió que no pagaven res d'aquest impost -els de més baixa categoria socio-econòmica- i els que se'ls concedia la cèdula de més baixa categoria -la reservada per a obrers, jornalers i servents- eren al voltant del 60%. I només un 1% -els que pagaven més de 50 pessetes d'aquell impost- es podia considerar de posició econòmica acomodada.

disposaven de cap propietat rural en el terme municipal on vivien³. Només Riera aconseguí una petita vinya en propietat a Sant Esteve Sesrovires, població veïna de Martorell⁴. En canvi la modesta condició econòmica de la família Riera la confirma el fet que el 1917 l'ajuntament de Martorell declarà "pobre en sentido legal" al pare de Francesc Riera, de més de seixanta anys, per tal que el seu fill Josep, germà de Francesc, pogués alliberar-se de prestar el servei militar ja que el pare no tenia "ventas ni bienes bastantes para poder vivir sin el auxilio del mozo"⁵. Per altra banda tots aquells set directius, excepte Martrat, estaven exempts al voltant del 1920 de l'impost de cèdules personals a causa de correspondre'ls la classe més baixa d'aquest cens, l'11^a, la reservada a obrers, jornalers i servents⁶. La condició obrera de tots els rabassaires biografiats en aquest apartat també ens la confirma el fet que alguns d'ells no s'escaparen d'una de les pitjors amenaces per a la pagesia de l'època, la dels desnonaments: Joan Bonastre fou expulsat d'una vinya que menava a parceria el 1927⁷; i Astre Janer va ser desnonat de la casa on vivia el 1924⁸.

Molt relacionat amb aquesta situació econòmica fou el forçós autodidactisme per aconseguir una mínima formació cultural. Entre la petita pagesia de l'època dominava un nivell cultural força baix. Joan Garriga Massó, autor d'entre altres treballs, de la *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya* (Barcelona, 1933), digué el 1932 que "avui una part del camp català és cultivada per un tipus de camperol generalment analfabet o poc menys (...). Quan algun camperol té alguna il·lustració fuig del camp"⁹. En una població genuïnament rabassaire com Gelida el 1930 una quarta part dels pagesos eren analfabets (el 23'5% dels pagesos i el 27'5% dels jornalers). Aquests índexs només eren superats pel sector dels peons -38'4%-¹⁰. El corrector de *La Terra* es queixà en una ocasió que rebia cartes d'associats rabassaires que no es podien publicar

³ Vegeu l'apèndix 1.

⁴ Entrevista amb Feliu Riera -fill de Francesc Riera- el 27-7-1995.

⁵ Llibres d'Acords Municipals de Martorell, 27-3-1917, AHM Martorell.

⁶ Vegeu l'apèndix 1.

⁷ *El Diluvio*, 10-6-1927:10.

⁸ *La Terra*, 27-12-1924:2.

⁹ *La Veu de Catalunya*, 26-5-1932, citat per Jordi PLANAS MARESMA: "La qüestió agrària" dins vol. 9 d'*Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, dirigida per RIQUER, Borja de (en premsa). Agraïxo a Jordi Planas haver-me deixat consultar aquest capítol acabat d'esmentar.

¹⁰ GUIU PUYOL, Andreu: *República, guerra i post-guerra...*:18.

perquè no s'entien gens i era pràcticament impossible corregir-les¹¹. L'autodidactisme, com deia, hagué de ser el mitjà més comú entre els dirigents rabassaires per poder-se escapar d'aquesta eixutesa cultural. Ramon Mas, de Sant Cugat del Vallès, que esdevindria als anys trenta membre del comitè central de la Unió, ho explicà molt gràficament: "sóc pagès i poc he pogut anar a l'escola, car l'escola no ha estat mai per als qui són destinats al treball de la terra (...). Mes la poca cultura que posseeixo l'he adquirida robant el temps al meu descans, als meus pocs moments de repòs o a les hores d'esmorzar o de dinar, o bé a les hores de dormir cofoiament en la meua màrrega de fulles de moresc seques"¹². Pere Esmendia, de Rubí, que només va poder estudiar fins als 12 anys per obligació d'ajudar el seu pare a la vinya, o Francesc Riera, que va estudiar fins als 14, hagueren de ser casos semblants al de Ramon Mas. Esmendia fou el dirigent pagès de la Unió dels anys vint que assolí un nivell cultural més alt. Arribà a destacar com a periodista i literat tal com s'explica en la seva ressenya biogràfica més endavant. En el Centre Democràtic Republicà de Rubí se l'arribà a apreciar per la seva capacitat de sintetitzar les intervenions que es feien en les reunions que celebrava aquesta entitat. Tothom esperava que Esmendia parlés al final de la reunió i resumís en poques paraules tots els punts de vista exposats¹³. Quan morí a la joveníssima edat de 25 anys, *Acción* de Terrassa digué d'ell: "Era, més que amic dels republicans de Rubí, el seu guia, el seu mestre"¹⁴.

Per tal de fer més pràctica la consulta de les 42 biografies següents -col·locades per ordre alfabètic- he establert una classificació prèvia per àmbits geogràfics comarcals i municipals. Tots els que he col·locat a Barcelona foren dirigents o propagandistes no pagesos. Alguns d'ells, tot i viure a aquesta ciutat, tenien uns lligams molt forts amb algunes poblacions o comarques rabassaires. El cas més clar fou el d'Aragay amb Sabadell, on hi va viure fins a principis dels anys vint. Un altre cas va ser el de Crehuet amb el districte de Vilanova.

Barcelona -dirigents no pagesos residents a aquesta ciutat-: Amadeu Aragay Daví, Carles Crehuet Roig, Fèlix Duran Cañameras, Pere Estartús Eras, Miquel Ferer de Vilches, Jaume Font Marió, Regina Lamo O'Neill, Josep Picó Martí i Ernest Ventós Casadevall.

¹¹ *La Terra*, 14-3-25:3.

¹² MAS, Ramon: *Camins pagesos de Catalunya...*:10-11.

¹³ Entrevista a Josep Sapés Esmendia feta per Ramon Batalla el 6-9-1986.

¹⁴ *Acción*, 12-9-1924:2.

Alt Penedès

Gunyoles d'Avinyonet -Avinyonet-: Salvador Raventós Morei

Lavern -Subirats-: Josep Parellada

Pacs de Penedès: Eusebi Daniel

Sant Pau d'Ordal -Subirats-: Pau Baqués Duran

Sant Martí Sarroca: Josep Font

Sant Sadurní d'Anoia: Josep Raventós Casanovas

Vilafranca: Pere Cartró Gibert

Jospe Mascachs Llorach

Anoia

Masquefa: Joan Bonastre Ferrer

Piera: Josep Buil Bafaluy

Bages

Sant Vicenç de Castellet: Jaume Sellés Figueres

Sant Salvador de Guardiola: Josep Servitjà

Baix Llobregat

Cervelló: Jaume Llopart Vall

Martorell: Jaume Cortadella Illa

Enric Esplugas Bosch

Jaume Martrat Porta

Francesc Riera Claramunt

Sant Boi de Llobregat: Pere Carol

Cristòfor Rebull Capdevila

Sant Feliu de Llobregat: Josep Centelles Folch

Remigi Pañella Salom

Barcelonès -excepte Barcelona-

Badalona: Josep Camps

Joaquim Maurell Costa

Garraf

Sant Pere de Ribes: Josep Ricart Rovira

Vilanova i la Geltrú: Martí Torrents Brunet

Maresme

Teià: Antoni Mateu Tarrés

Tiana: Josep Maria Maurell

Vallès Occidental

Rubí: Pere Aguilera Garriga

Francesc Escudé Bacardi

Pere Esmendia Casassaires

Sabadell: Astre Janer Boix

Vallès Oriental

Mollet del Vallès: Francesc Ventura

Montornès del Vallès: Francesc Clivillers

Donat que la major part d'informacions que s'ofereixen en les ressenyes biogràfiques ja s'han documentat al llarg de l'estudi, únicament s'indicarà com a font aquells articles o llibres que encara no s'havien citat com a bibliografia específica sobre la biografia del personatge.

Aguilera Garriga, Pere (Rubí 1901 - Rubí 1997). El 1926 va ser escollit vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires. El màxim càrrec l'ocupà el 1928 quan en fou elegit vice-president. Col·laborà com a propagandista en les campanyes d'implantació que al llarg d'aquests anys portà a cap la Unió de Rabassaires. Ja a finals de 1922 havia format part de la comissió organitzadora del primer congrés d'aquesta Unió celebrat el 6 de gener de 1923. Fou col·laborador del setmanari *La Terra*, i dels periòdics republicans *La Lluita* de Rubí i *La Acció* de Terrassa. El juliol de 1933 va entrar a formar part, com a representant de la Unió de Rabassaires, en la Comissió Arbitral sobre conflictes de contractes de conreu del partit judicial de Terrassa. Aquesta representació la tornà a ostentar -encara que aquest cop com a suplent- el juny de 1936. A nivell local va ser el dirigent més important del moviment rabassaire i republicà de Rubí durant els anys vint i trenta. El 1922 fou un dels principals fundadors de la Unió de Parcers de Rubí, esdevenint-ne el president. I el 1924 fundà la Societat de Rabassaires de Rubí de la qual també en fou el primer president. Pel que fa a l'aspecte polític, de 1930 a 1932 i a partir de 1935 va ser president del potent Centre Democràtic Republicà de Rubí. A través de

la candidatura d'aquest Centre, sortí escollit com a regidor municipal en les eleccions de l'abril de 1931. Ocupà a partir d'aquest moment el càrrec de primer tinent d'alcalde. El màxim càrrec polític a nivell local l'aconseguí el gener de 1934 quan fou elegit alcalde. Fou empresonat arran dels fets d'octubre d'aquell any. Va ser alliberat el febrer de l'any següent. El febrer de 1936 recuperà l'alcaldia la qual mantindria fins al febrer de 1937 com a membre d'ERC, moment en què fou mobilitzat per anar al front. Recuperà novament l'alcaldia l'octubre del mateix any, encara que un pacte entre el PSUC i la CNT dins el municipi li arrebatà ja definitivament l'abril de 1938. Es va exiliar a França un cop acabada la guerra. En tornar mesos després fou empresonat i condemnat a mort per un consell de guerra. Finalment, però, fou indultat. En la transició democràtica tornà a ser escollit regidor per ERC el 1979 i mantingué el càrrec fins al 1983¹⁵.

Aragay i Davi, Amadeu (Sabadell 1886 - Mèxic 1966). Polític, propagandista rabassaire, periodista i comerciant empresari -havia estat empresari d'un cinema de Vilanova i la Geltrú i d'un *music hall*; i almenys durant els anys vint i trenta regentà un comerç de sastreria i confecció de Barcelona-. Aragay entrà en l'àmbit del sindicalisme rabassaire quan Lluís Companys li ho demanà el maig del 1922 per tal que li donés suport en la campanya de mítings per fundar la Unió de Rabassaires. Ben aviat adquiriria un paper rellevant dins d'aquest sindicat. El 1924 se l'escollí secretari general -càrrec que mantindria fins que se'l destituí al Congrés del maig de 1936- i redactor en cap -a la pràctica féu les funcions de director i redactor de tots els articles no signats de *La Terra*- almenys fins al 1931. El 1925 va ser nomenat secretari de la secció cooperativa del sindicat. L'acumulació d'aquests càrrecs féu que Aragay fos el membre de la junta de l'organització que més hores dedicava al sindicat. Per això se li concedí a partir de 1925 una assignació anual de 1.350 pessetes. Després de Lluís Companys, fou el propagandista rabassaire que al llarg dels anys vint participà en més mítings a favor de la Unió. Durant el bienni 1931-1933 Aragay s'erigí en portaveu dels rabassaires al Parlament de Madrid, on participà en la discussió de la Llei de Bases per a la Reforma Agrària. A partir d'aquest any intentaria mantenir la Unió en l'òrbita d'ERC, cosa que li acabaria costant la destitució com a secretari general del sindicat al maig de 1936, quan la Unió ja estava plenament dominada per sectors acostats al PSUC. Políticament començà a militar al partit federal. S'oposà des d'un actiu radicalisme fent costat a Lerroux al moviment de Solidaridad Catalana des de la revista local de Sabadell que ell

¹⁵ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc entre 1922 i 1931" dins *Butlletí Grup Col·laboradors Museu Rubí*, núm. 34, març de 1991. FERRER-DOMINGO, Josep: "Entrevista a Pere Aguilera i Garriga" a *Endavant* (Rubí), maig de 1979.

mateix havia fundat, *Rebeldes!*. Emilio Navarro destacà ja el 1915 que "la ràpida progresión del partido radical sabadellense obra ha sido de Aragay (...). Organizador en Sabadell de numerosos actos públicos, ha tomado parte en todos ellos, así como en varios mítines importantes celebrados en otras poblaciones y en Barcelona. También ha concurrido a casi todos los celebrados por el partido o por las Juventudes en esta ciudad, representando a los radicales sabadellenses"¹⁶. Aragay es destacà com a membre de les Joventuts Radicals de Catalunya i sofrí en diferents ocasions detencions a causa del seu compromís polític i sindical amb les classes populars, com en els fets de l'estiu del 1917. Fou regidor republicà de l'ajuntament de Sabadell del 1911 al 1920. Es presentà sense èxit com a candidat republicà radical pel districte de Sabadell-Terrassa a les eleccions provincials de 1917 i 1921. Es mantingué en l'òrbita del republicanisme radical al llarg de la dècada dels vint. Almenys entre 1927 i 1928 fou vice-president primer de la Casa del Poble del districte V de Barcelona. El 1929 encara firmà alguns articles al diari radical *El Progreso* de Barcelona amb el pseudònim Amaragay. De totes maneres, des del 1915 va mantenir una actitud força crítica contra la línia oficial del partit radical, la qual cosa el portà a simpatitzar durant un temps amb el Bloc Republicà Autonomista. Aquest any féu costat a Emiliano Iglesias en l'estructuració d'una tendència crítica dins el partit. El 1918 també demostrà les seves divergències amb la direcció del partit radical a través de les seves col·laboracions en la revista *El Combate*. I el 1922 col·laborà en la fundació de l'Agrupació Republicana Radical *Claridad*, també de tendència crítica vers el lerrouxisme. El 1930 signà com a republicà radical el Manifest d'Intel·ligència Republicana i col·laborà en les campanyes d'unitat republicana i a favor de l'amnistia. Un informe policial del 1930 el considerava políticament perillós. Entre el desembre d'aquell any i el gener de 1931 estigué empresonat durant més de quatre setmanes a la presó Model de Barcelona pels fets de Jaca. Participà en la Conferència de les Esquerres Catalanes el març de 1931, que havia de donar lloc a la fundació de l'ERC, on signà la ponència sobre el problema agrari -juntament amb Companys, Ventós i Casanellas-. Va ser escollit regidor de l'ajuntament de Barcelona en les eleccions del mes d'abril d'aquell any. Acompanyà Companys en la proclamació de la República el dia 14. Fou diputat al Parlament de Madrid per ERC en les dues primeres legislatures (1931-33 i 1933-36). El 1933 va ser escollit membre del Comitè Executiu Central d'aquell partit. Fou un actiu maçó. Als dels anys deu s'afilià a la lògia *A delante* i el 1923 actuà com a representant de la Gran Lògia Espanyola en una campanya contra el terrorisme. També va pertànyer a la Lliga dels Drets de l'Home. El 1923 en va ser escollit vice-president de la Secció catalana en formar-se aquesta a l'empara de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Aragay va ser també literat. El 1915 ja havia escrit el drama *El ocaso de las almas* i l'opereta *El pirata*. El 1925 escrigué *Terra Nostra (el rabassaire)* i

¹⁶ NAVARRO, Emilio: *Historia crítica de los hombres del Republicanismo...*:149-150.

el 1926 publicà la novel·la en castellà *La Tragedia de Quimet*. El 1933, en ple conflicte rabassaire, escrigué *El problema agrari català*. En els darrers anys de la seva vida, a l'exili, es dedicà a pintar. Va morir el 1966 al Sanatori Espanyol de la ciutat de Mèxic¹⁷.

Baqués Duran, Pau (Subirats 1894-Montpeller 1990). Formà part del Comitè Central de la Unió de Rabassaires des del 1928, com a vicesecretari, i es mantingué en aquesta junta al llarg dels anys trenta. El 1933 passà a ser secretari del sindicat, càrrec que mantingué almenys fins al 1936. El 1927 formà part de la comissió rabassaire que es traslladà a Madrid per negociar amb diferents ministres qüestions relatives a la reforma dels contractes de conreu. Durant la República va formar part com a membre de la Unió de Rabassaires dels tribunals d'arbitratge entre propietaris i rabassaires del districte judicial de Vilafranca del Penedès. Fou un dels fundadors de la Societat de Rabassaires de Sant Pau d'Ordal (Subirats) el 1923 i des de la primera junta exercí de secretari de l'entitat. A més, era corresponsal de *La Terra* a la seva localitat. Hi escriví també algun article. Arran dels fets d'octubre de 1934 fou detingut en el mateix vaixell-presó que Lluís Companys. A partir de l'esclat de la guerra el 1936 centrà la seva actuació a la ciutat comtal i fou regidor d'abastaments de l'Ajuntament de Barcelona com a representant de la Unió de Rabassaires. En aquest període també fou cap del districte segon d'aquest Ajuntament. El 1939 s'exilià a França. Durant l'exili rebé a casa seva el president Companys. Posteriorment s'entrevistà en alguna ocasió amb el president Tarradellas. Als anys quaranta fou l'encarregat de rebre informació sobre els militants de la Unió de Rabassaires del sector pro-PSUC per tal de celebrar una assemblea de delegats a França i reorganitzar el sindicat a l'exili.

Bonastre Ferrer, Joan. A més de pagès, fou transportista. Visqué i tingué les seves principals actuacions sindicals i polítiques a Masquefa, d'on seria el màxim dirigent rabassaire i republicà i on era popularment conegut pel nom d'El Laio. Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922 i el màxim dirigent rabassaire de l'Anoia fins al 1924. Va formar part de la primera junta del sindicat com a vocal. El novembre del mateix 1922 va accedir per dos anys a la vice-secretaria de l'entitat. També va pertànyer fins al 1924 a la junta administrativa de *La Terra*, portaveu de la Unió de Rabassaires. Fou un dels principals propagandistes d'aquest sindicat en els

¹⁷ Dec aquestes dues darreres informacions a l'amabilitat de Josep Cornudella i de Bartomeu Costa-Amic i Francesc Vinyals i Carbonell, president i secretari respectivament de l'Orfeó Català de Mèxic; IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*...

primers anys actuant com a orador en els mítings rabassaires. El novembre de 1924 fou expulsat de la Unió per decisió de l'assemblea de delegats a causa de divergències sindicals i polítiques amb la direcció. Bonastre s'havia mantingut en els dos anys que actuà dins d'aquest sindicat dins una línia més aviat crítica amb la direcció. D'aquesta manera, el febrer de 1923 participà com a orador en un acte públic a Sant Martí Sarroca junt amb Josep Zulueta on es criticà la línia sindical seguida per la Unió de Rabassaires. El juliol del mateix any hagué de demanar perdó públicament per unes paraules que ell mateix havia pronunciat anteriorment contra la direcció de la Unió. Malgrat això, del 1922 al 1924 es mantingué en el comitè central del sindicat i intervingué en les principals activitats d'aquest; per exemple fou un dels comissionats rabassaires encapçalats per Lluís Companys que es desplaçaren a Madrid a negociar amb el govern el febrer de 1923 i el març de 1924. Va encapçalar, al costat de Duran i Cañameras, la línia sindical més sensible a la qüestió de la crisi del vi en la primera etapa de la Unió de Rabassaires. El 1934 era vocal del Jurat Mixt de Treball Rural de la Província de Barcelona, el qual es dedicava, d'entre altres coses, a afrontar mesures per a la crisi vinícola. Malgrat l'apartament de la Unió, continuà treballant activament dins una trajectòria sindical sensible a les reivindicacions rabassaires i al problema viti-vinícola. Durant la II República s'oposà a la política que sobre el conflicte rabassaire l'ERC estava duent des de la Generalitat. Sobretot a partir del moment en què Marcel·lí Domingo se separà de la trajectòria política del partit de Macià i Companys, ja que Bonastre seria un seguidor incondicional de Domingo, almenys fins al 1936. Va ser militant del Partit Republicà Radical Socialista. Durant la guerra estigué acostat al PSUC. Fou un dels principals líders republicans del districte de Sant Feliu del Llobregat durant els anys deu i vint. En aquests anys fou regidor diversos cops de l'ajuntament de Masquefa. En les eleccions generals de l'abril de 1923 formà part del comitè d'Unió Republicana del districte de Sant Feliu. Però el càrrec més important que aconseguí políticament fou el d'alcalde de Masquefa durant la República, càrrec que mantingué fins abans de la guerra. Durant aquest conflicte bèl·lic mantingué una regidoria com a representant del PSUC i tingué un paper destacat a frenar els intents repressius contra la dreta local¹⁸.

Buil Bafaluy, Josep (Piera 1865 - Piera 1937). El 1922 formà part de la primera junta de la Unió de Rabassaires com a vice-secretari. Participà com a orador en les campanyes d'implantació de la Unió als primers anys d'aquest sindicat. Als anys trenta participà a les campanyes de revisió de contractes de conreu i fou un dels comissionats de la Unió a entrevistar-se amb el governador civil Anguera de Sojo per negociar l'anomenat Pacte

¹⁸ ROCOSA GIRBAU, Vicenç: "La col·lectivització a Masquefa" a ADÍN, Lluís J i altres: *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.

de la Generalitat amb l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. A nivell local fou l'organitzador dels rabassaires de Piera i el 1923 en va ser nomenat president de la societat local. També se li reconeix haver estat el principal líder rabassaire de la comarca de l'Anoia, on treballà intensament per aconseguir l'organització dels pagesos en societats locals per adherir-se posteriorment a la Unió de Rabassaires.

Camps, Josep. Formà part del comitè central de la Unió de Rabassaires entre 1924 i 1926 com a representant de la comarca del litoral maresmenc. El 1925 era president del Sindicat Agrícola de Badalona. Signant, com a representant local badaloní de la Unió de Rabassaires, del manifest dirigit a tot el país que va publicar aquest sindicat el juliol de 1925.

Carol, Pere. A més de pagès treballava com a obrer en una colònia industrial. Fou vice-secretari del comitè central de la Unió de Rabassaires del 1924 al 1926, com a representant de la comarca del Baix Llobregat. Participà com a orador en la campanya de mítings rabassaires dirigida per Lluís Companys a partir de 1922. Va col·laborar amb algun article al periòdic *La Terra*, així com a d'altres revistes d'esquerreres com *L'Avenir* de Sabadell. Va ser un dels principals organitzadors dels rabassaires de Sant Boi de Llobregat el 1922 i col·laborà a crear la Societat de Treballadors de la Terra d'aquesta població el desembre de 1922. Fou el delegat de Sant Boi en el Congrés que celebrà la Unió el gener de 1923. Políticament estigué adscrit al republicanisme més obrerista. El 1930 va ser un dels firmants del manifest dels republicans de Sant Boi en constituir el Casal d'Esquerreres Catalanes d'aquesta població.

Cartró Gibert, Pere. Formà part com a vocal de la primera junta de la Unió de Rabassaires constituïda l'agost de 1922. Va ser president de la Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca el 1919 i repetí el càrrec el 1923, quan aquesta s'adherí a la Unió. Fou el delegat d'aquesta societat dins la Unió almenys fins al 1924. El febrer de 1923 participà com a orador al míting que el sindicat de rabassaires va celebrar a Vilafranca.

Centelles Folch, Josep. Jornaler d'origen valencià. En aquesta regió, als anys deu, havia seguit les doctrines anarquistes. Fou vocal de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat del 1923 al 1925. Es destacà pel seu posicionament pro-comunista dins aquest sindicat. Era l'encarregat de repartir *La Batalla* a Sant Feliu i col·laborava

assíduament amb articles en aquest periòdic i a *La Lucha Social*. *La Batalla* digué en una ocasió (30-10-1924:1) de Centelles que "ha sido uno de los luchadores que más ha hecho por el triunfo del semanario, tanto mediante esfuerzo moral, como económicamente". Participà com a orador al míting que la Unió de Rabassaires celebrà a Sant Feliu el desembre de 1922.

Clivillers, Francesc. El 1925 era president de la Societat de Rabassaires de Montornès del Vallès i delegat d'aquesta població dins la Unió de Rabassaires. Participà com a orador en alguns mítings de la campanya d'implantació d'aquest sindicat que dirigia Lluís Companys.

Cortadella Illa, Jaume (1897 - ?). Fou president de la Federació de Rabassers de Catalunya a partir de 1929, quan aquesta estava federada a la Unió de Rabassaires i tenia gairebé tots els seus efectius a Martorell. Va ser un dels representants de la Unió en els judicis de la Comissió Arbitral de Conflictes agraris del districte de Sant Feliu del Llobregat durant 1933 i 1934. Durant els anys trenta substituï a Francesc Riera Claramunt en el lideratge sindical del potent nucli rabassaire de Martorell i comarca quan Riera es lliurà sobretot a les tasques polítiques com a parlamentari d'ERC. Cortadella continuà sempre fidel a Riera i seguí una línia sindical local dirigida a la pràctica per aquest des de Barcelona. Fou el màxim responsable del grup rabassaire que accedí el 1933 enmig d'una forta i llarga polèmica a la junta del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell. Cortadella es formà en el món cooperativista agari en la Unió Agrícola Cooperativa de Martorell a partir de 1923 quan accedí a la secretaria d'aquesta entitat. Durant la Dictadura de Primo de Rivera s'afilià a la Unió Patriòtica amb l'objectiu de fer-se amb una regidoria a l'Ajuntament de Martorell. Però aquesta no l'aconseguiria fins l'arribada de la II^a República el 1931. Mantingué la regidoria fins al 1933. Fou empresonat arran dels Fets d'octubre de 1934. Posteriorment el deixaren en llibertat provisional sota fiança. El juliol de 1936, un cop esclatada la guerra, accedí a l'alcaldia com a representant de la Unió de Rabassaires, càrrec que mantingué tota la guerra.

Crehuet Roig, Carles. Advocat i polític que participà durant el 1922 i 1923 com a orador en la campanya propagandística d'implantació de la Unió de Rabassaires. Als anys vint exercí en judicis de desnonament en la defensa de rabassaires, sobretot de l'Alt Penedès i el Garraf. També per aquests anys actuà com a assessor jurídic o conseller de societats de pagesos com la de Sant Boi o el Centre d'Agricultors de Sant Pere de Ribes. Tot i la vinculació amb la Unió de Rabassaires el 1922-1923, no acceptà formar part de la

candidatura que aquest sindicat presentà en el districte de Vilanova i la Geltrú-Sant Feliu de Llobregat en les eleccions provincials de juliol de 1923. Crehuet es presentà sol i quedà en setena posició darrera dels candidats rabassaires. De fet, fou a partir d'aquesta negativa quan començà a distanciar-se de la Unió, tot i que continuà a nivell individual exercint d'advocat rabassaire. Per altra banda entrà en relació amb cooperatives de consum i també amb societats corals obreres. Políticament se'l reconeix com a liberal, però va bellugar-se dins d'un ampli ventall d'opcions, des de les republicanes i obreristes fins a les monàrquiques com la Unión Monárquica Nacional, passant per les catalanistes. En principi s'havia de presentar a les eleccions generals de 1920 en el districte de Vilanova i la Geltrú amb el suport dels monàrquics liberals, de les esquerres i de part de sectors obreristes com a candidat opositor al lligaire Bertran i Musitu, però a darrera hora es retirà.

Daniel, Eusebi. Fou vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires des del novembre de 1922 al maig de 1924. En aquests anys vivia a Pacs (Alt Penedès) on era el president de la secció local rabassaire d'aquesta població, a part del corresponsal de *La Terra*. Escriví als anys vint -sobretot entre 1923 i 1924- articles en aquest setmanari sobre la problemàtica obrera i rabassaire a Pacs. El febrer de 1923 fou un dels comissionats del sindicat rabassaire que viatjaren a Madrid per negociar amb el govern mesures legislatives favorables als interessos rabassaires. El 1925 es traslladà a viure a Vilafranca del Penedès.

Duran i Cañameras, Fèlix (Barcelona 1889 - Barcelona 1972). Advocat, historiador, arxiver i polític. Fou un dels principals fundadors i dirigents de la Unió de Rabassaires fins al 1924. Alhora fundà el 1923 l'Associació de Censataris de Catalunya, de la qual en va ser president des d'un primer moment. A ella es va dedicar plenament durant la resta de la dècada dels vint, sobretot quan va abandonar el sindicat rabassaire. L'objectiu d'aquesta associació fou aconseguir la redimibilitat dels censos dels edificis urbans. A petició de Lluís Companys entrà a formar part de l'equip de propagandistes i advocats de la Unió de Rabassaires el maig de 1922. L'any anterior havia començat a actuar com a advocat defensor de camperols en els plets que interposaven els propietaris contra els seus parcers. Es convertí en el principal advocat de la Unió fins que se'n separà el 1924. Era, dins del sindicat, el que estava més i millor informat sobre temes jurídics al voltant dels contractes de conreu, de legalització de societats rabassaires i assessorament als sindicats agrícoles simpatitzants de la Unió. Durant els dos anys llargs que treballà dins la Unió fou, després de Companys i Amadeu Aragay, el que en més actes propagandístics participà com a orador. Alhora va ser un dels principals col.laboradors

de *La Terra*, òrgan de la Unió. Àdhuc es féu càrrec de la redacció i administració d'aquest periòdic el març de 1924 quan Pere Esmendia -responsable d'aquestes feines- s'hagué d'absentar de Barcelona per un curt període de temps. Fou l'encarregat de redactar les ponències i memòries dels Congressos de la Unió del gener de 1923 i 1924. El juny de 1923 es presentà com a candidat rabassaire, juntament amb Josep Ricart Rovira de Sant Pere de Ribes, dins la candidatura que la Unió elaborà i patrocinà per a les eleccions provincials del juliol del 1923 pel districte de Vilanova i la Geltrú - Sant Feliu del Llobrgat. La candidatura, però, fracassà. Després d'aquest fet, Duran inicià el seu allunyament paulatí de la Unió, dins la qual tenia desavinences greus sobretot amb Aragay i el president de la Unió Francesc Riera. El 6 de juliol de 1924, en la seva darrera reunió del Comitè Central del sindicat, anuncià que abandonava aquest. Malgrat això, continuà exercint com a advocat rabassaire al llarg dels anys vint, fins i tot defensant socis de la Unió. Alhora es convertí en un dels principals especialistes en el problema agrari i en el conflicte rabassaire. Moltes de les seves col.laboracions en periòdics obrers i republicans dels anys vint -*Justícia Social*, *El Fructidor* (de Vilafranca), *Democràcia* (de Vilanova i la Geltrú), *L'Opinió*, *La Publicitat*, etc.- tractaven aquestes qüestions. Per a algunes d'aquestes col.laboracions utilitzà el pseudònim Dr. Camarada. També fou molt sol.licitat per realitzar conferències en ateneus o cooperatives agràries, programes de ràdio o cursos com el que impartí a l'Ateneu Enciclopèdic Popular el 1925 sobre les temàtiques que ell més dominava. El 1931 ajudà a organitzar i a legalitzar la Societat de Rabassaires de Catalunya, el president de la qual fou Jaume Martrat de Martorell. Políticament seguí del 1915 al 1932 una trajectòria política molt paral.lela a la de Lluís Companys, tot i que mai amagà la seva condició de catòlic practicant. El 1915 s'estrenà en política actuant en els rengles del Partit Reformista. El 1917 ingressà juntament amb Companys al Partit Republicà Català en fundar-se aquest. Almenys de 1918 a 1922 fou membre de la Joventut Republicana Nacionalista, que actuava com a secció juvenil d'aquest partit. El 1920 formà part del sector més radicalitzat del PRC encapçalat per Francesc Layret, Marcel.lí Domingo i Companys. En aquest any fou elegit vocal de la junta d'aquest partit. Participà en la campanya per a les eleccions generals de 1920 a favor del candidat Companys. L'abril del 1931, sent ja d'ERC, rebutjà l'oferiment de presentar-se a les eleccions municipals per Barcelona. Intentà presentar-se com a candidat d'aquest partit en les legislatives de juny de 1931, però no ho aconseguí. El maig de 1931 se li reté un homenatge a Sant Fruitós de Bages per la seva trajectòria sindical i política fins al moment. El 1932 es donà de baixa d'ERC a causa del posicionament d'aquesta en la conflictiva qüestió religiosa i ingressà a la Unió Democràtica de Catalunya. Dins d'UDC fou l'especialista en la temàtica rabassaire i fou un dels que preparà la ponència sobre el problema de la terra en el Congrés del partit el 1933. Arribà a ser president d'aquest partit. Tant durant la guerra com un cop acabada aquesta, romangué a Catalunya. El 1939 fou detingut i passà uns mesos a la

presó. Duran és conegut també com arqueòleg i bibliotecari i membre destacat del Centre Excursionista de Catalunya. Fou doctor en Filosofia i Lletres. El 1913 ingressà al cos d'arxivers bibliotecaris i arqueòlegs. Va ser arxiver de l'Audiència de Barcelona, vocal de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació i del Colegi de Doctors i membre de junta de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Fou director de la biblioteca universitària de Barcelona (1955-59). La seva obra publicada com a erudit i investigador és molt extensa. Per a la temàtica que ens interessa es pot destacar *El problema agrario en Catalunya (la cuestión de la rabassa morta)*, Barcelona 1932. "Història de la qüestió agrària a Catalunya, fins a la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu" dins *El Temps*, 2-6-1934. *Manual práctico de arrendamientos rústicos*, Barcelona. 1951. Deixà inèdit un dietari¹⁹.

Escudé Bacardí, Francesc (? - Rubí 1925). El 1924 fou escollit vocal del Comitè central d'aquest sindicat com a representant de la comarca del Vallès. També el 1924 pertanyia a la Junta de la Secció Cooperativa d'aquella Unió. Fou des del 1922 fins la seva mort el 1925 un ferm defensor i promotor de l'activitat cooperativista dins la Unió de Rabassaires. Defensà l'ideal cooperatiu en tots els actes societaris d'aquest sindicat: tant en les assemblees, especialment en la primera que es plantejà la possibilitat d'emprendre una acció cooperativa per part de la Unió el gener de 1924, com en les concentracions propagandístiques dins les campanyes d'implantació d'aquest sindicat. Es formà en el corrent cooperativista en la cooperativa de consum local *La Rubinenca*, i el 1917 en fou el representant en un acte comarcal sindical celebrat a Barberà del Vallès que presidí Salas Anton. El 1925 era delegat local de la Unió de Rabassaires a Rubí. Políticament es mogué dins una tendència republicana clarament obrerista. El 1920 fou escollit president del Centre Democràtic Republicà de Rubí i el mateix any va entrar com a regidor d'aquest Ajuntament. Aquest càrrec el mantingué fins el cop d'estat de Primo de Rivera el 1923. En la seva etapa dins el consistori la dreta rubinenca el definia com a comunista. També estigué acostat a cercles anarcosindicalistes ja que el gener de 1923 féu de secretari d'una assemblea del Sindicat Únic de Treballadors de Rubí (CNT). L'agost de 1925 fou assassinat al carrer. Cap periòdic de l'època aclarí els motius de l'homicidi i tots es limitaren a exposar que el fet havia estat envoltat de "motius ben misteriosos"²⁰.

¹⁹ ALBERTÍ (ed): *Diccionari Biogràfic*, Barcelona 1968; RAGUER i SUÑER, Hilari: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, 1976.

²⁰ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc..."

Esmendia i Casassaires, Pere (Rubí 1899 - Rubí 1924). Es féu càrrec de la secretaria de la Unió de Rabassaires des de l'agost del 1923 fins a la seva mort el setembre de 1924. En aquest mateix temps fou el redactor en cap de *La Terra*, portaveu del sindicat rabassaire. Per exercir aquests càrrecs deixà la feina de pagès i es traslladà a viure a Barcelona. El març de 1924 fou un dels quatre representants de la Unió de Rabassaires que es traslladaren a Madrid per entrevistar-se amb Primo de Rivera. Des que nasqué aquesta Unió, Esmendia fou un dels més fecunds propagandistes del sindicat a través dels seus escrits a *La Terra*, *El Diluvio*, *El Progreso*, *La Lluita* de Rubí i d'altres. En canvi, mai actuà com a orador en mítings rabassaires. Preferí col.laborar en la causa camperola a través de la ploma. Així ho havia fet des dels catorze anys, quan començà a escriure poemes a diversos periòdics comarcals. Utilitzà fins la mort el gènere literari de la poesia amb caràcter reivindicatiu obrerista. Publicà fins a deu poemes en què defensa els drets rabassaires a *La Terra*. El 1917 entrà a formar part de la secció de Teatre del Centre Democràtic Republicà de Rubí i el 1922 fou un dels fundadors del setmanari local republicà i obrerista *La Lluita* (1922-1939), portaveu d'aquest Centre. Ja mort, se li reteren dos homenatges, tots dos a Rubí: un el 30 de novembre de 1924 organitzat pel Centre Democràtic Republicà i un altre el 9 de març de 1980²¹.

Esplugas Bosch, Enric (Martorell 1887 - ?). Fou secretari del comitè central de la Unió de Rabassaires des del novembre de 1922 al 1933. És, juntament amb Francesc Riera, el directiu que durant més temps va romandre interrompudament dins del comitè central del sindicat rabassaire. En canvi, no actuà pràcticament com a propagandista agrari fent d'orador als mítings rabassaires tal com feren gairebé tots els directius del sindicat. Tampoc no escrigué a *La Terra*. Seguí una trajectòria sindical i política molt acostada al president de la Unió, Francesc Riera. El primer càrrec com a sindicalista rabassaire l'obtingué el 1919 quan accedí a la junta de la Federació de Rabassers de Catalunya, amb seu a Martorell. Aquest càrrec l'exerciria primer fins al 1921 i més tard a partir de 1923, quan aquesta federació s'adherí a la Unió de Rabassaires, i fins als anys trenta. Va pertànyer al Partit Republicà Radical. Del 1915 al 1917 fou regidor de l'Ajuntament de Martorell per aquest partit. Fou directiu també del centre republicà local de Martorell *El Progrés*. Accedí a la junta d'aquesta entitat el 1911 i hi romangué, amb alguns anys de descans, fins al 1923. Aquest any dimití de la junta, juntament amb Francesc Riera, per discrepàncies amb el màxim líder republicà de Martorell Pere Puig. Durant la II República es mantingué bastant al marge de la vida política local martorellenca.

²¹ BATALLA i GALIMANY, Ramon: "El moviment rabassaire rubinenc... SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: *Pere Esmendia. Antologia de la seva obra literària*, Rubí 1980. SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: "Pere Esmendia i Casassaires (1899-1924)" a *Homes del Rubí d'ahir*, Rubí 1984.

Estartús Eras, Pere (Tortellà 1866 - Barcelona 1935). Advocat laboralista i polític. Fou el lletrat que més prestacions i serveis va oferir als socis de la Unió de Rabassaires des del 1924 fins a la seva mort el 1935. En realitat fou el substitut de Duran i Cañameras, després que aquest abandonés la Unió el 1924. Es féu càrrec de l'assessoria jurídica de tots els sindicats i cooperatives agrícoles adherits a la Unió. Amb anterioritat a la seva entrada en aquesta organització, ja havia col·laborat en d'altres sindicats agrícoles, sobretot de la província de Girona, com a advocat assessor. Gaudiren dels seus serveis, per exemple, els sindicats agrícoles de Tortellà o de Llançà. Fou un dels dirigents rabassaires que més creié i treballà per l'ideal cooperativista i per tal que la Unió acceptés i assumís aquest ideal i la seva pràctica. A partir de 1924 fou un dels principals propagandistes del sindicat rabassaire, actuant al costat de Lluís Companys, Amadeu Aragay i Francesc Riera en la majoria de mítings i conferències que la Unió va celebrar. Alhora fou també un dels més prolífics col·laboradors de *La Terra*, portaveu de la Unió. Aprofità la tribuna que li oferí aquest setmanari per defensar un programa cooperativista per a la Unió. Tingué una actuació destacada com a representant de la Unió de Rabassaires en el conflictiu context de revisió de contractes de conreu que es donà a partir de la collita de 1931. Un informe del jutge especial de Vilafranca per a la revisió d'aquests contractes del 1933, Miquel Ciges Pérez, tractà a Estartús com a un advocat excepcional que va aconseguir amb el seu esperit de justícia i transacció asserenar els ànims exaltats de les parts implicades i inculcar en aquestes el veritable esperit legal de la qüestió. Políticament provenia de l'organització federal gironina. Els primers anys d'advocat els exercí a Girona, on ja es va donar a conèixer com a militant republicà federal. Fou candidat dins la llista de la coalició que formaren el Partit Republicà Radical i la Unió Federal Nacionalista Republicana en les eleccions provincials del març de 1917 pel districte de Santa Coloma de Farnés. El 1930 va ser escollit conseller adjunt o honorari al Consell Nacional del partit federal. El 1931 ingressà a ERC i formà part, com a lletrat assessor, de la secretaria central d'aquest partit. Morí a Barcelona l'abril de 1935, a conseqüència de l'atac de feridura que li sobrevingué a bord del vaixell-presó *Uruguay* en anar a comunicar al seu fill Llibert -del Bloc Obrer i Camperol- l'alliberament que li havia estat ordenat. Fou enterrat civilment al Cementiri Nou de Barcelona.

Ferrer de Vilches, Miquel. Polític republicà. Sol·licitat per Lluís Companys, fou un dels principals propagandistes de la Unió de Rabassaires en el seu primer any de vida entre 1922 i 1923. Col·laborà també en les tasques d'organització d'aquesta Unió en els primers mesos de funcionament i fou administrador de *La Terra*, des que aparegué l'octubre de 1922 fins a mitjans de 1923. A partir de l'agost de 1923 es distancià

d'aquest sindicat rabassaire. Políticament milità a la Unió Federal Nacionalista Republicana i el 1914 se'n separà per integrar-se al Partit Republicà Radical. Més endavant ingressaria al Partit Republicà Català i el gener de 1920 en fou escollit secretari. Formà part de la Joventut Republicana Nacionalista, la branca juvenil del Partit Republicà Català. El 1919 participà en la campanya electoral a favor de la candidatura de Francesc Layret pel districte de Sabadell. El 1922 fou un dels signants del manifest que aquesta Joventut publicà mostrant-se contrària a la Conferència Nacional Catalana que donaria lloc a la creació d'Acció Catalana. L'abril de 1923 participà en la campanya per a les eleccions a Corts al districte de Sant Feliu del Llobregat a favor del candidat liberal Pere Àlvarez, a qui donà suport les esquerres del districte. El 1926 publicà un article a *El Diluvio* lamentant la desaparició de la revista *El Federal* de Sabadell, ciutat on hi tenia molts vincles amicals.

Font Marió, Jaume. Comerciant i polític republicà. Fou un dels principals propagandistes de la Unió de Rabassaires en el seu primer any i mig de vida entre 1922 i principis de 1924, moment en què se separà del sindicat per causes desconegudes. Fou fins l'octubre de 1923 un dels principals col.laboradors de la revista *La Terra*. La majoria dels seus articles en aquesta revista foren escrits en castellà. Fou un dels portaveus dels sectors més radicals de la Unió de Rabassaires. En l'assemblea rabassaire de l'agost de 1923 defensà l'opció de no lliurar les parts als propietaris durant aquella collita mantenint una postura de resistència radical. Va ser dels líders sindicals rabassaires que es mostrà més sensible a la qüestió de la crisi del vi i a les possibles solucions. Milità al Partit Republicà Català. El gener de 1920 fou escollit vocal d'aquest partit. En les eleccions municipals d'aquest any es presentà, sense èxit, com a candidat al districte tercer de Barcelona.

Font, Josep. Durant el bienni 1921-1922 fou president de la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Com a dirigent d'aquesta federació participà activament en el moviment reivindicatiu rabassaire dels conflictius anys 1919 i 1920. En aquest darrer any fou empresonat com a sindicalista. Posteriorment Josep Zulueta, com a diputat del districte de Vilafranca, aconseguí alliberar-lo. Quan la Federació penedesenca desaparegué el 1922, s'adherí, juntament amb la Societat de Rabassaires de Sant Martí Sarroca, a la Unió de Rabassaires. Durant els anys vint fou el delegat local de Sant Martí Sarroca d'aquesta Unió. Col.laborà amb alguns articles a *La Terra*, òrgan d'aquest sindicat rabassaire. Formà part de la primera junta de la Federació de Cooperatives i Sindicats Agrícoles del Penedès, creada el 1922. Fou també un dels dirigents i màxims col.laboradors de la cooperativa El Progrés Agrícola de Sant

Martí Sarroca.

Janer Boix, Astre (Monistrol ? - ?). Va formar part com a secretari de la primera junta de la Unió de Rabassaires l'agost de 1922. A partir de 1924 fou president de la secció cooperativa d'aquest sindicat. Es formà com a cooperativista en el Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell del qual el 1921 n'era el secretari. Va formar part del sector de la Unió de Rabassaires més sensible al cooperativisme i es distingí com a cocoperativista a la comarca del Vallès, on participà com a orador en actes propagandístics d'aquesta línia sindical. Fou el delegat de la secció local rabassaire de Sabadell fins al 1924. Participà com a orador en la campanya d'implantació de la Unió per les comarques catalanes més vitícoles. Va ser el sindicalista rabassaire local i comarcal que més col.laborà com a articulista a *La Terra*. Políticament va militar al Partit Republicà Radical. Fou un convençut defensor del lliurepensament a Sabadell.

Lamo O'Neill, Regina. Especialista en temes de cooperativisme. Propagandista a favor del cooperativisme com a sistema econòmic. Andalus d'origen i resident als anys vint a Barcelona, estigué vinculada en aquesta dècada a la Federació Regional Catalana de la UGT, a la Unió de Rabassaires i a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya. El 1920 participà al IV Congrés Regional de Cooperatives de Catalunya com a delegada de la Federació Cooperativa Valenciana i l'any següent, el 1921 va ser ponent i vicepresidenta de Mesa al Congrés Nacional de Cooperatives Obreres celebrat a Madrid. La ponència que defensà es titulà "Bancs de crèdit populars i cooperatives. Les seves relacions amb els magatzems generals". En el mateix Congrés llegí una proposició dirigida al govern en nom del Grup Femení Socialista on es demanava l'indult definitiu per als presos de la Setmana Tràgica. Des del mateix any de la fundació de la Unió de Rabassaires, el 1922, es vinculà a aquest sindicat, sobretot participant en els mítings propagandístics dins les campanyes d'implantació del sindicat dirigides per Lluís Companys i en les assemblees i congressos d'aquesta mateixa organització. En aquests actes Lamo defensava sempre el cooperativisme agrari com a la millor forma d'emancipació del rabassaire. També col.laborà al setmanari *La Terra*. Fou col.laboradora alhora del diari *El Diluvio* i de la revista *Acción Cooperativista*, òrgan de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, així com d'altres periòdics d'esquerres i obreristes. La temàtica dels seus articles fou sempre la cooperativista i, en menor mesura, la feminista. També aquestes foren les temàtiques dels llibres que publicà, com ara el *Breviario de autoeducación cooperatista* (1928). Durant la dècada dels vint formà part de l'equip de propaganda d'aquella Federació Regional de Cooperatives. El 1927 projectà la constitució d'un editorial en règim cooperatiu. El 1929 era presidenta del grup

femení de l'Agrupació Socialista de Barcelona. Aquest mateix any assistí al IV Congrés de la Federació Regional Catalana de la UGT a Barcelona on intervingué per defensar postulats feministes.

Llopart Vall, Jaume. A més de pagès va ser vidrier. Formà part del comitè central de la Unió de Rabassaires a partir de 1933 com a representant del Baix Llobregat. El 1923 fou un dels fundadors de la societat rabassaire de Cervelló La Viticultora Cervellonense, de la qual formà part de la comissió organitzadora. El 1924 fou escollit secretari d'aquesta entitat. L'any següent, el 1925, n'esdevingué el president i es mantindria en aquest càrrec fins al 1934.

Martrat Porta, Jaume (Martorell 1872 - Martorell 1969). Primer president de la Unió de Rabassaires, exercí el càrrec des del 6 d'agost de 1922 fins al 26 de novembre del mateix any, moment en què presentà la dimissió. Havia fundat la Federació de Rabassers de Catalunya el 1907 i n'exercí la presidència ininterrompudament fins al 1923. El 1922 col·laborà amb Lluís Companys en la fundació de la Unió de Rabassaires. En deixar la presidència d'aquest sindicat, se n'allunyà ben aviat. No obstant això, participà encara al Congrés rabassaire del 6 de gener de 1923 i col·laborà fins al febrer d'aquest any com a orador en la campanya rabassaire que dirigia Companys. Continuà llavors la seva tasca sindical dins la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca, fundada el 1902, de la qual en seria president el 1923, a banda de vocal en altres períodes (1912, 1926). El 1931 fou el principal fundador de la Societat de Rabassaires de Catalunya, que pretengué infructuosament fer la competència sindical al camp a la Unió de Rabassaires. Políticament es mogué als anys deu dins l'òrbita de la Unió Federal Nacionalista Republicana. D'aquesta manera, com a president de la Federació de Rabassers de Catalunya, s'afegí a la proclama de Laureà Miró com a candidat de la UFNR del districte de Sant Feliu del Llobregat a les eleccions generals del 1910. Tant en aquests comicis com en els de 1914 col·laborà en la campanya a favor de la candidatura republicana representada per Miró. El 1922 participà al costat de Companys en alguns mítings republicans. En les eleccions generals de 1923 donà suport al candidat republicà nacionalista Serra Cañameras, el qual es presentava pel districte de Sant Feliu. Contràriament a la major part dels principals dirigents rabassaires, no fou mai regidor d'Ajuntament ni es presentà en cap convocatòria d'eleccions locals.

Masachs Llorach, Josep. Nebot de l'històric republicà penedesenc Josep Masachs Pañallas, va ser el dirigent principal de la Unió de Rabassaires a Vilafranca a finals dels

anys vint. Col·laborà com a orador en la campanya de mítings d'aquest sindicat durant el 1928. Va ser regidor de l'ajuntament de Vilafranca a finals dels anys deu pel Partit Republicà Radical. El 1932 era alcalde d'aquesta capital penedesenca.

Mateu Tarrés, Antoni. A partir de 1928 va formar part com a vocal del comitè central de la Unió de Rabassaires. El 1924 era president de la Borsa de Treball Agrícola de Teià. L'any següent, el 1925, signà com a representant local de l'Associació d'Agricultors de Teià el manifest dirigit a tot el país que va publicar la Unió de Rabassaires demanant el suport de l'opinió pública en les seves reivindicacions.

Maurell Costa, Joaquim. Fou un dels principals impulsors de la Unió de Rabassaires a Badalona i poblacions dels voltants. Participà en alguns mítings propagandístics d'aquest sindicat. Durant la dècada dels vint tingué sempre càrrecs de junta del Sindicat Agrícola de Badalona, que estava adherit a la Unió de Rabassaires des del 1922. El 1926 n'era el president i ho tornà a ser a partir de 1935. El 1930 n'era el tresorer i el 1932 era el delegat local d'aquest sindicat com a representant de la Unió de Rabassaires. Tingué càrrecs de junta també dins la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral durant la II República, fins que el 1935 dimití com a vocal suplent en la Junta Reguladora de l'exportació de patates com a representant d'aquesta federació. El 1934 fou escollit regidor de l'Ajuntament de Badalona com a representant del Sindicat Agrícola en una llista conjunta de les esquerres municipals.

Maurell, Josep Maria. Fou president des del 1923 de la Junta local agrària de Tiana, la qual estava adherida a la Unió de Rabassaires. El 1925 va firmar, com a delegat rabassaire de Tiana, el manifest que la Unió publicà el mes d'abril. El 1931 va ser un dels representants d'aquest sindicat rabassaire a signar l'anomenat Pacte de la Generalitat.

Pañella Salom, Remigi (1878- ?). Va ser representant de la Societat d'Obrers Agrícoles de Sant Feliu, de la qual n'era el president, al IV Congrés que l'anarcosindicalista FNOA celebrà a Vilanova i la Geltrú el 1916. El 1918 Pañella era secretari general de la Societat Obrera d'Oficis Varis de Sant Feliu. El 1923 fou el principal organitzador de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat, que es federà a la Unió de Rabassaires, i el 1926 passà a formar part del comitè central d'aquest sindicat pagès. Almenys tres membres més de junta de l'anarcosindicalista Societat d'Obrers Agrícoles de Sant Feliu acompanyaren a Pañella al seu viatge cap a la Unió de Rabassaires: Joan Figueras Güell, Rossend Güell Duran i Joan Urpí Farigola. Per altra banda formà part

de la comissió de la Unió que es desplaçà a Madrid el febrer de 1923 per negociar amb el govern. El 1926 fou el vocal obrer de la Junta Local de Reformes Socials a Sant Feliu. Pel que fa a l'activitat política, el 1917 es presentà a les eleccions municipals de Sant Feliu dins el grup de la Unió Democràtica Autonomista -creat per Pere Àlvarez-.

Parellada, Josep. Fou vice-president del comitè central de la Unió de Rabassaires entre 1926 i 1928. Participà com a orador en alguns mítings d'aquesta Unió dins les campanyes propagandístiques que dirigí Lluís Companys als anys vint. En aquesta dècada fou president de la Societat de Rabassaires de Lavern (Alt Penedès). Abans d'entrar a la Unió de Rabassaires, entre 1919 i 1922, va militar a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Dins d'aquesta federació es destacà com a dirigent de la línia sindical més combativa i radical.

Picó Martí, Josep, advocat laboralista i dibuixant. Va estar vinculat a la Unió de Rabassaires entre 1928 i 1932 aproximadament. En aquests anys treballava al despatx d'advocat de Lluís Companys, del qual n'era el seu secretari personal. Es féu càrrec de la defensa d'associats del sindicat rabassaire en diversos judicis. També en aquest mateix període participà en les campanyes propagandistes de la Unió com a orador. Fou el dibuixant i caricaturista de *La Terra* entre 1924 i 1929 i posteriorment ho fou de *L'Opinió* i en diversos periòdics humorístics. Havia estat professor de dibuix a les Escoles Catalanes del districte sisè de Barcelona. També col.laborà durant els anys vint, al costat de Duran i Cañameras, en l'Associació de Censataris de Catalunya. Entre 1933 i 1935 va ser un dels setze jutges municipals de la ciutat de Barcelona. El 1939 s'exilià a Perpinyà on es guanyà la vida fent dibuixos i pintures.

Raventós Casanovas, Josep (Sant Sadurní d'Anoia 1887 - ?). Fou el tresorer de la Unió de Rabassaires des de la primera junta del 1922 al 1924. Fins al 1925 fou un dels principals propagandistes de la Unió actuant com a orador en els mítings rabassaires que el sindicat organitzava. En aquests primers anys de la Unió fou el dirigent del Penedès més important dins del sindicat, i era el representant d'aquesta comarca dins el comitè central de l'organització. Fou un dels comissionats que la Unió de Rabassaires envià a Madrid el febrer de 1923 a negociar amb el govern mesures legislatives favorables als rabassaires. Va ser un dels líders principals del moviment rabassaire de Sant Sadurní d'Anoia, almenys des de 1919. Participà activament en la mobilització obrera-agrària del 1919-1920 a Sant Sadurní com a afiliat a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Un informe del Govern Civil d'aquests anys el situà

dins una llista de sis elements obreristes del Penedès totalment oposats a la política del diputat reformista del districte Josep Zulueta i que pretenien eliminar el jutge municipal de Sant Sadurní, un tal Mestres. Va ser un dels fundadors de la Societat de Rabassaires de Sant Sadurní el 1921. Fou tresorer d'aquesta durant el 1921-1922. En desaparèixer aquesta societat el 1922, va fundar i dirigir l'any següent, el 1923, la Societat Obrera Agrícola de Sant Sadurní, la qual esdevingué un dels principals puntals de la Unió donat el seu potencial d'afiliats. El 1922 formà part de la Comissió organitzadora del Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear que se celebrà a Sant Sadurní. El 1923 fou un dels tres representants rabassaires a firmar les bases del Tribunal Mixt de propietaris i rabassaires Sant Sadurní presidit pel diputat Josep Zulueta. A partir de 1925 s'allunyà de la Unió de Rabassaires, molt probablement a casua de divergències sindicals i polítiques amb la cúpula directiva del sindicat. Fou dirigent també de la Cooperativa Obrera de Sant Sadurní. Hi havia ingressat el 1916 i en fou president del 1929 al 1934. Políticament es bellugà dins el republicanisme més obrerista. Entrà a l'Ajuntament de Sant Sadurní com a regidor el 1920 i hi romangué fins al 1923. El 1922 era el president del Centre Republicà de Sant Sadurní.

Raventós Morei, Salvador. Fou tresorer del comitè central de la Unió de Rabassaires de 1924 a 1926. Dins d'aquest comitè era representant de les comarques de l'Alt Penedès i Garraf. Als anys vint fou delegat local d'aquest sindicat rabassaire de les Gunyoles d'Avinyonet (Alt Penedès). Alhora el 1922 fou president de la societat sindical La Concòrdia Obrera d'aquesta població. El 1930 n'era vocal. Participà com a orador en algun míting dins la campanya d'implantació de la Unió de Rabassaires que dirigí Lluís Companys als anys vint. Fou un dels delegats locals rabassaires que tingué més col.laboracions com a articulista a la revista *La Terra*. També publicà alguna poesia en aquest setmanari.

Rebull Capdevila, Cristòfor (Sant Boi del Llobregat 1903 - ?). Va ser dirigent de la Unió de Rabassaires des de finals de la dècada dels vint. Abans d'entrar en aquest sindicat havia militat en els rengles de la CNT. En els judicis de revisió de rendes de 1933-1934 fou un dels vocals representants dels rabassaires dins la comissió arbitral de conflictes del districte de Sant Feliu del Llobregat. A principis de febrer de 1936 fou un dels signants com a representant de la Unió de Rabassaires del pacte del Front d'Esquerres per a les eleccions d'aquell mes. Políticament es mogué sempre dins l'òrbita republicana. L'octubre de 1930 firmà el manifest que els republicans de Sant Boi del Llobregat publicaren per constituir el Casal d'Esquerres Catalanes de la població. El 1931 ingressà a l'Esquerra Republicana de Catalunya. Sempre es mostrà fidel a la línia política de Lluís

Companys²².

Ricart Rovira, Josep (Avinyonet del Penedès ? - ?). Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922. Va ser escollit vice-president de la Unió en la primera junta i mantingué el càrrec fins al 1924. Participà activament com a orador en la campanya d'implantació d'aquest sindicat en els seus primers anys. Fou un dels principals col.laboradors del setmanari *La Terra*. També va col.laborar durant els anys vint al periòdic *Democràcia*, portaveu dels federals de Vilanova i la Geltrú. Fou un dels comissionats que la Unió de Rabassaires envià a Madrid el febrer de 1923 a negociar amb el govern mesures legislatives favorables als rabassaires. El juny del mateix any es presentà sense èxit, juntament amb Duran i Cañameras, en la candidatura *rabassaire* en les eleccions provincials pel districte de Vilanova i la Geltrú-Sant Feliu de Llobregat. A partir de 1925 s'anà distanciant de la direcció del sindicat. El març de 1931 publicà un article a la revista de tendència comunista *L'Hora* -25-3-1931- on afirmà que la República tampoc era la solució del problema agrari i que el programa agrari de l'ERC, que havien redactat Companys, Aragay i Ventós, sols podia ser acceptat com a "mitjà passatger". Ja en plena República mantingué una polèmica oberta amb el cooperativista d'ERC Joan Ventosa i Roig a través de les pàgines de *Democràcia* -31-10-1931, 24-12-1931 i 23-1-1932-, on Ricart demostrava ser contrari a l'esperit pactista que la direcció de la Unió i ERC mantenien en aquell moment i es posicionava amb el sector més radical del sindicat. La seva primera actuació sindical la tingué al seu poble natal d'Avinyonet del Penedès, on arribà a presidir el sindicat obrer local Unió d'Avinyonet, fundat el 1902. Va haver de marxar d'aquest poble per pressions dels sectors més anti-obreristes. Es traslladà a viure a Sant Pere de Ribes. A finals de 1919 fou un dels fundadors del Centre d'Agricultors Obrers d'aquesta població, el qual aglutinava la vida sindical i política de les esquerres de la població. Ricart en fou secretari fins a finals de 1923, moment en què el Centre va passar a ser controlat per un grup sindical oposat al que ell representava. En el temps de major agitació laboral i social del 1920 Ricart afilià el Centre a la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Fou el que liderà la mobilització sindical rabassaire de 1919-1920 a Sant Pere de Ribes. Durant la repressió de 1921 i principis de 1922 sofrí tres detencions amb engarjolaments inclosos. Durant la Dictadura de Primo de Rivera hagué de sofrir diversos intents de ser expulsat també de Sant Pere de Ribes. El 1922 afilià el Centre d'Agricultors de Sant Pere a la Unió de Rabassaires. Políticament fou republicà federal, influenciat pel bastió federal de Vilanova i la Geltrú. Fou escollit regidor de Sant Pere de Ribes dins una candidatura republicano-obrerista en les eleccions municipals de febrer

²² Entrevista amb Cristòfor Rebull Capdevila el 14-9-1993.

de 1920. En les municipals de febrer de 1922 aconseguí l'alcaldia. Va ser alcalde de Sant Pere fins al cop d'estat de Primo de Rivera.

Riera Claramunt, Francesc (Martorell 1889 - Mèxic 1955). Fundador i president de la Unió de Rabassaires del 1922 al 1932. Fou el líder sindical rabassaire català més important durant aquests deu anys. S'incia en el món sindical agrari dins la Federació de Rabassers de Catalunya, fundada el 1908 i que tenia la seu a Martorell. El febrer de 1920 aconseguí per primera vegada accedir a la junta d'aquesta federació com a vice-president. En aquest mateix mes i any participà també per primer cop com a orador en un míting sindical rabassaire, a Vilafranca. Durant els anys 1919-1920 Riera assumí la radicalització política i sindical general al país i fou un dels principals responsables del viratge cap al radicalisme sindical que efectuà la Federació de Rabassers de Catalunya acostant-se a sectors i postulats annarcosindicalistes. El 1923 fou escollit president d'aquesta entitat, que en aquest moment ja estava adherida a la Unió de Rabassaires. Aquest càrrec el mantingué fins al 1928. A partir de 1922 va ser un actiu propagandista de la Unió de Rabassaires participant en la majoria de mítings de les campanyes propagandístiques que dirigí Lluís Companys durant tota la dècada dels vint. L'estiu de 1923 defensà una acció de força per no lliurar les parts als propietaris durant la verema. En no aconseguir imposar el seu punt de vista, dimití de president de la Unió. La dimissió, però, no li fou acceptada. El mateix 1923 va ser el candidat oficial de la Unió de Rabassaires pel districte de Vilafranca-Igualada a les eleccions provincials de juny. Els resultats també li foren adversos. El 1931 fou un dels representants rabassaires a signar l'anomenat Pacte de la Generalitat davant el governador Civil Anguera de Sojo. Com a representant de la Unió de Rabassaires fou vocal del Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos de la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat el 1931 i 1932. Dins d'aquest Consell Riera pertanyé a la Secció de l'Acció Social Agrària. El 1932 els sectors rabassaires més favorables al Bloc Obrer Camperol i a la Unió Socialista de Catalunya desbancaren Riera de la presidència del sindicat rabassaire. Aquest havia ingressat el 1931 a l'Esquerra Republicana de Catalunya, i fou un dels homes que més varen col·laborar a identificar les línies polítiques i sindicals de la Unió de Rabassaires amb les d'ERC, almenys en els dos primers anys de República. Després del seu destronament com a president de la Unió, la seva actuació com a sindicalista rabassaire passà a segon terme. L'abril de 1933 encara formava part del comitè central del sindicat rabassaire, però el setembre del mateix any n'havia desaparegut definitivament. Tot i així, hagué de participar encara en els fets d'octubre de 1934, ja que fou empresonat durant dos mesos arran d'aquests fets. També durant el 1933-1934 fou president del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell.

Val a dir, però, que aquest càrrec no el pogué exercir plenament i directament ja que en aquest moment Riera era diputat al Parlament de Catalunya i residia a Barcelona. Des d'aquest Parlament intervingué diverses vegades per defensar la causa rabassaire. La seva intervenció més important fou probablement la del 7 de maig de 1936 en discutir-se el tema de la conciliació al camp català després dels fets d'octubre de 1934. Políticament es formà en el Centre republicà radical de Martorell *El Progrés*. Amb només 18 anys, el 1908, accedí per primera vegada a la junta d'aquesta entitat com a vice-secretari. El 1917 i 1918 en fou president. A través de les candidatures que patrocinava *El Progrés* per controlar políticament l'Ajuntament de la població, Riera sortí escollit regidor per primer cop el 1918 i es mantingué en el càrrec fins al 1922. Després del parèntesi de la Dictadura, va ser nomenat alcalde de Martorell el febrer de 1930. Malgrat el càrrec, durant aquest any fou empresonat degut a les seves activitats polítiques conspiratives contra la monarquia. Fou ratificat en la seva tasca d'alcalde en les eleccions municipals de l'abril de 1931 a les quals es presentà per ERC. Riera havia estat militant del Partit Republicà Radical fins al 1930 i en més d'una ocasió fou vist amb recel pels sectors més nacionalistes d'ERC. Tot i que sempre es mantingué dins d'aquest partit republicà, mostrà certes simpaties pel sector del grup de *L'Opinió*. El maig de 1936, per exemple, manifestà el ple suport al polèmic nomenament de Lluhí i Vallescà com a ministre de Treball, representant la minoria d'Esquerra Catalana en el govern Casares Quiroga. El juny de 1931, amb el suport del secretari general de la Unió de Rabassaires, Amadeu Aragay -també exradical- intentà presentar-se com a candidat per ERC a les eleccions legislatives, però no ho aconseguí. El novembre de 1932 es va presentar per la circumscripció de Barcelona-província en les eleccions al Parlament de Catalunya. Obtingué l'acta de diputat amb 76.851 vots. El desembre de 1932 dimití com a alcalde per poder exercir plenament la seva tasca com a parlamentari. També abandonà la feina de pagès. Com a diputat formà part de les comissions parlamentàries de justícia i dret, contractes de conreu, diputació permanent, govern interior, treball i reforma del reglament²³. Durant la guerra dirigí un sector de fabricació d'armament. El 1939 s'exilià a França i s'estigué durant un temps a la Residència Catalana de Montpeller. El 1942 va poder embarcar cap a Mèxic, on passà problemes econòmics i acabà fent de comerciant de teixits. El 1955 contragué la malaltia que li provocaria la mort.

Sellés Figueres, Jaume (Sant Vicenç de Castellet 1884 - Tolosa, Llenguadoc 1975). Fou escollit vice-president del comitè central de la Unió de Rabassaires en representació de la comarca del Bages el 1924. A partir de 1926 passà a ser tresorer del mateix comitè. Fins al 1936 es mantingué en la junta d'aquest sindicat rabassaire com a representant del

²³ CAMPS I ARBOIX: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Barcelona, 1976.

Bages, fins que el juny d'aquest any, en una assemblea de delegats rabassaires d'aquesta comarca, s'acordà retirar-li la confiança. Des del 1924 participà en mítings propagandístics de la Unió de Rabassaires. El 1931 fou un dels comissionats d'aquest sindicat per signar l'anomenat Pacte de la Generalitat juntament amb representants de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. El 1932 fou escollit per les llistes d'Esquerra Republicana de Catalunya diputat al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Barcelona-província. Fou el menys votat de la seva llista amb 75.035 vots. Com a parlamentari formà part de la comissió especial per estudiar la Llei de Contractes de Conreu que presentà el conseller de Justícia i Dret el 1933. Durant la dècada dels vint va ser president del Sindicat Agrícola de Sant Vicenç de Castellet. Quant a la política local va destacar com a dirigent republicà en aquesta població del Bages ja des dels anys deu i arribà a ser tinent d'alcalde en la primera legislatura municipal de la II República. Acabada de la guerra civil s'exilià a França.

Servitjà, Josep. Fou el principal impulsor de l'organització de la Unió de Rabassaires a la comarca del Bages i, en concret, a la població on residia, Sant Salvador de Guardiola a partir de 1923. El 1924 se'l nomenà delegat d'aquesta Unió al Bages. Participà en diferents mítings com a orador en la campanya d'implantació d'aquest sindicat rabassaire, sobretot al Bages. El 1925 era el president i representant dels rabassaires de Sant Salvador de Guardiola dins la Unió de Rabassaires.

Torrents Brunet, Martí (Vilanova i la Geltrú 1887- ?). Fou el delegat local i comarcal de la Unió de Rabassaires a Vilanova i la Geltrú el 1922 i 1923. Participà com a orador en alguns mítings rabassaires dins la campanya dirigida per Lluís Companys. També col.laborà en el periòdic *La Terra*. Formà part de la comissió organitzadora del primer Congrés d'associats d'aquest sindicat rabassaire el gener de 1923. El 1924 va deixar de ser delegat local de la Unió, tot i que se'n mantingué com a associat. Es distingí de la resta de delegats de la Unió per la seva acomodada situació econòmica i pel fet que no era pagès, sinó reconegut pintor paisatgista, de frescos i d'aquarel·les, a part de ser cartellista. S'havia format com a artista a principis de segle a París, on residí durant uns anys. Va ser deixeble de l'artista Joaquim Mir. Exposà, d'entre altres ciutats, a Vilanova (1923), Sabadell (1923) i Madrid (1926). Per altra banda, fou un gran defensor del cooperativisme. Va ser dirigent de la cooperativa *L'Agrícola* de Vilanova. El 1921 n'era vocal i el 1925 n'exercí la presidència. El 1922 fou el representant d'aquesta cooperativa en la reunió per constituir una Federació Comarcal Cooperativa de Vilanova. El febrer de 1925 també representà a la mateixa cooperativa al Congrés Regional de Cooperatives de Catalunya. Quan esclatà la guerra del 1936 era jutge municipal de Vilanova, càrrec

que l'havia obtingut per designació política. Com a jutge va impedir que es cremés el Registre de la Propietat de la capital del Garraf. Mai no va presentar-se en cap comici electoral, tot i que políticament simpatitzava amb els federals. S'ha escrit diverses vegades sobre el fet que fou un home d'una espiritualitat i un civisme molt profunds²⁴.

Ventós Casadevall, Ernest, industrial, comerciant, dirigent sindical rabassaire i polític (Barcelona 1894 - Barcelona 1933). Fou un dels principals fundadors de la Unió de Rabassaires el 1922. Juntament amb Lluís Companys, Amadeu Aragay i Pere Estartús, fou el polític que, durant els anys vint, més temps i amb més constància es dedicà a les tasques sindicals i cooperatives del sindicat rabassaire. Fou un dels principals propagandistes de la Unió al llarg de la dècada dels vint actuant com a orador en els mítings que el sindicat organitzava. També va ser un dels més prolífers i constants col·laboradors de la revista *La Terra*, portaveu de la Unió. Fou el director de la Secció Cooperativa de la Unió des de la seva fundació el 1924, a la qual pogué assessorar gràcies a les seves capacitats i qualitats de comerciant i industrial. Formà part de la comissió organitzadora del primer Congrés d'associats de la Unió el gener de 1923. Fou un dels que presidí el 1927 la comissió de delegats del sindicat rabassaire que es desplaçaren a Madrid a negociar amb els ministres de Gràcia i Justícia, Treball i Foment mesures legislatives favorables als rabassaires. El 1931, com a especialista en temes sindicals agraris, elaborà i firmà, juntament amb Lluís Companys, Amadeu Aragay i Joan Casanellas, la ponència sobre el Problema Agrari que s'aprovà a la Conferència d'Esquerres celebrada el més de març i que es convertí, de fet, en el programa de política agrària d'Esquerra Republicana de Catalunya. Políticament començà a militar a les Joventuts Republicanes del Partit Republicà Català de les quals n'era el president el 1923. Com a membre de junta d'aquestes Joventuts el juny de 1922 signà un manifest contrari a la Conferència Nacional Catalana, la qual donà lloc al naixement d'Acció Catalana. L'any anterior, el 1921, s'havia presentat sense èxit com a candidat del Partit Republicà Català en una llista de coalició republicana, juntament amb el radical Amadeu Aragay i el republicà catalanista Domènech Palet i Barba, en les eleccions provincials pel districte de Sabadell-Terrassa. Durant tota la dècada dels vint es mantingué fidel a la línia política i sindical seguida per Lluís Companys, amb qui l'uní sempre uns vincles d'amistat molt forts. Va ser delegat del comissari del govern per a la liquidació de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. El 1930 signà, juntament amb altres líders de la Unió de Rabassaires i del republicanisme català, la crida a favor de

²⁴ COLL, Sever: "Martí Torrents, home de civisme" a *Gran Penya* (Vilanova i la Geltrú), núm. 6, maig de 1990; PUIG ROVIRA, F. X.: *Vilanova 1936-1939. El govern municipal i altres aspectes*, Vilanova i la Geltrú, 1994; "Martí Torrents" a *La Terra*, 13-12-1924:3; DUNYÓ CLARÀ, Jacint: *Joan Ventosa Roig, 1883-1961: la humanitat d'un català exemplar*, Barcelona, 1983:74.

l'estructuració d'una força única de les esquerres republicanes i catalanistes. A l'octubre del mateix any va firmar la convocatòria de la Conferència d'Esquerres Catalanes. Formà part de la comissió organitzadora d'aquesta Conferència celebrada el març del 1931. Alhora obtingué una de les secretaries de la mateixa Conferència. Fou candidat per ERC al districte VII de Barcelona en les eleccions municipals de l'abril de 1931. Fou escollit tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona després d'aquestes eleccions. Va pertànyer al primer Consell Executiu central d'ERC, per al qual fou escollit amb 927 vots. El 1932 era president del Foment Republicà de Sants. Milità també dins la maçoneria. En el terreny cultural destacà en la seva joventut com a pintor paisatgista i es presentà a les exposicions de belles arts de Barcelona dels anys 1910, 1911 i 1920. Va morir jove a l'edat de 38 anys el gener de 1933. Se li féu un homenatge pòstum el 25 de juny del mateix any. Ventós fou un dels homes que millor representà els lligams entre la Unió de Rabassaires i ERC durant el 1931 i 1932, tot i que en arribar la República, anà deixant progressivament les seves tasques sindicals agràries favorables a la Unió per dedicar-se a la política municipal de Barcelona i al partit d'ERC²⁵.

Ventura, Francesc. Un dels principals dirigents de la Unió de Rabassaires als anys vint a Mollet del Vallès. Va participar, com a orador, en alguns mítings que aquest sindicat celebrà al Vallès Oriental. El 1925 era el delegat rabassaire a Mollet i com a tal va firmar el manifest que la Unió publicà l'abril d'aquell any.

²⁵ SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerres...*

APÈNDIX 10

Articulistes de La Terra (1922-1930). Nombre d'articles per etapes del periòdic¹.

Articulista	1ª Et	2ªEt	3ªEt	4ªEt	Total	1er Art	Ultim Art
Afau Ribera, Luis		1			1	16-8-24	
Albornoz, Alvaro de				2	2	24-5-30	7-6-30
Alomar, Gabriel				1	1	14-6-30	
Alvarez, Pere	1				1	30-3-23	
Amado, F.				5	5	10-5-30	19-7-30
Dr Aragay, Amadeu	5	31	23	17	76	15-12-22	27-9-30
Arquer, Jordi				1	1	8-3-30	
Aznar, Severino	1				1	15-4-23	
Dl Baqués, Pau		1			1	18-8-23	
Bautista, Eustaquio		1			1	29-3-24	
Bayer Bosch, J.	1				1	30-4-23	
Bonvilà, Josep			1		1	20-6-25	
Bracons, Artur			1		1	16-5-25	
Bricollé, P.	1				1	15-3-22	
Busquets, M.	1				1	15-4-23	
Campo, Miquel de	1				1	15-3-23	
Dl Carol, Pere		1			1	29-12-23	
Carsi, Alberto				4	4	22-3-30	4-10-30
Castells, Josep			3		3	9-5-25	21-11-25
Català, Lluís		1			1	18-8-23	
Codina, Joan		1			1	5-7-24	
Comas Solà, Josep	1				1	15-12-22	
Comas, Francesc	1				1	15-2-23	
Companyys, Camil		1			1	21-7-23	
Dr Companyys, Lluís	2	3	1	9	15	30-10-22	12-7-30
Consueta				1	1	6-9-30	
Costajussà, J.H.	1				1	15-3-23	
Pr Crehuet, Carles	1				1	30-12-22	
Dl Daniel, Eusebi		1			1	16-8-24	
Domingo, Marcel·lí	1			2	3	30-10-22	29-3-30
Dr Duran Cañameras, Fèlix	4	27			31	30-10-22	15-6-24
Duran Guardia, J.			1		1	18-4-25	
Dr Esmendia, Pere	3	6			9	15-3-23	12-7-24
Estadella, Arnó				1	1	29-3-30	
Dr Estartús, Pere		6	1		7	8-9-23	15-11-24
Pr Ferrer de Vilches, Miquel	1				1	15-11-22	
Pr Font Marió, Jaume	2	9			11	15-5-23	13-10-23
Dl Font, Josep	1	1			2	15-4-23	24-5-24
Forment, Joan		1			1	4-6-24	
Gómez, Julio Senador	2	1	5	7	17	15-11-22	4-10-30
Góngora, Manuel	1				1	15-11-22	
Pr Griso, Joan	1				1	15-10-22	
Hostench, Francesc	1				1	15-1-23	
Dl Janer, Astre	3	7	3	1	14	30-10-22	17-5-30
Pr Lamo, Regina	2				2	15-3-23	30-4-23
Leni	2				2	15-10-22	15-5-23
L, E. de				4	4	12-7-30	2-8-30
Majó, S.				6	6	17-5-30	26-7-30
Mallart, Josep			1		1	16-5-25	
Matons, August			1		1	14-3-25	
Dl Miró, Jaume		1			1	6-10-23	
Montserrat, D.				1	1	22-3-30	
Morote, José	1		1		2	30-10-22	18-10-24
Olimac d'Urgell	1				1	15-1-23	
Ortega Gasset	1				1	15-4-23	
Ossori				1	1	19-7-30	
Ossorio Gallardo	1				1	15-10-22	
Pérez, Jesús Vicente	1				1	30-3-23	
Pr Picó Martí, Josep				4	4	22-3-30	19-7-30
Prats, Jaume		1			1	10-11-23	

¹ Les diferents etapes de *La Terra* al llarg dels anys vint les he comentades als apartats 3.4.1 -"Pes i presència de sectors sindicals radicals dins la Unió"- i 3.4.5 -"Epíleg: de cert col.laboracionisme amb la Dictadura a la lluita per la República"-.

Pujols, Francesc			2	2 8-3-30	26-4-30
Purcalles, Pere		1		1 28-3-25	
Quemadas, Salvador	1			1 15-11-22	
Ratés, Ramon		1		1 17-5-24	
Dl Raventós, Salvador		3	1	4 8-12-23	15-11-24
Remens, Juan			1	1 4-10-30	
Riba, Antoni		1		1 12-4-24	
Dl Ricart Rovira, Josep	2	4	15	21 15-11-22	20-6-25
Ricart, J.B.			1	1 19-7-30	
Dl Riera, Francesc	2	1		3 15-12-22	12-4-24
Riu Gener, Ramon			2	2 8-3-30	22-3-30
Sallarés, J.			3	3 22-3-30	26-4-30
Seguí Salvador	1			1 15-12-22	
Sesant, Joan			1	1 28-3-25	
Sorel, G.			1	1 14-6-30	
Dl Tetas, Joan		1		1 21-6-24	
Dl Torrents, Martí	1			1 15-10-22	
Torres, Humbert			2	2 8-3-30	29-3-30
Tusó, Tomàs			2	2 8-3-30	5-4-30
Unamuno, Miguel de			1	1 10-5-30	
Vallespinós, J.			1	1 21-6-30	
Vargas Vila			1	1 18-10-24	
Dr Ventós, Ernest	2	11	1	15 30-4-23	26-4-30
Vilasacra, P.P.			1	1 21-3-25	
Vila, Desideri			1	1 14-6-30	
Villalobos, Filiberto	1			1 30-10-22	
Pr Viver, Isidre	1			1 15-11-22	
Vives, R.M.		1		1 15-6-24	
Weatley, J.			1	1 7-6-30	
Zaragoza, Narciso			1	1 2-5-25	

- 1ª Etapa: del n. 1 (15-10-1922) al n. 15 (15-6-1923)
 2ª Etapa: del n. 16 (15-7-1923) al n. 75 (31-8-1924)
 3ª Etapa: del n. 76 (6-9-1924) al n. 360 (febrer 1930)
 4ª Etapa: del n. 361 (8-3-1930) al n. 401 (27-12-1930)

	Núm. d'exemplars apareguts	Núm. d'exemplars conservats ²	Núm. d'exemplars que he pogut consultar ³
1 ^a Etapa	15	15	15
2 ^a Etapa	60	51	51
3 ^a Etapa	285	22	22
4 ^a Etapa	41	3	19

Abreujaments: Dl.: Delegat o dirigent local o regional -pagès- de la Unió de Rabassaires.

Dr.: Director o dirigent -no pagès- de la Unió.

Pr.: Propagandista -no pagès- de la Unió.

² Al subapartat 3.1.2.2 -"La Terra, portaveu de la Unió de Rabassaires"- s'ofereix una relació detallada per anys de tots els números conservats i no conservats.

³ Incloc en aquesta columna els exemplars dels quals vaig poder consultar només els sumaris. Aquests sumaris em van ser d'utilitat per poder elaborar de manera més completa el quadre d'aquest apèndix.

APÈNDIX 11

Directius de la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca (1902-1929).

(A)	Nom del dirigent	(B)	(C)	(D)	(E)
1720	Balagué [Puig], Juan	Pagès	0	Pagès	40,75
1628	Barquet Robert, Juan	Pagès	14,91	Pagès	14,91
198	Bernardi Escayol, Florencio	Pagès	0	Pagès	0
605	Bou Martrat, Juan	Pagès	8,51	Pagès	8,15
1825	Butiñán [Casademunt], Martín	Jornaler	0	Jornaler	0
514	Canals Lladó, Ramón	Pagès	0		12,75
774	Canals [Canals], Telmo	Pagès	13,85	Pagès	13,85
1763	Casanovas [Jorba], Alejo	Pagès	0	Pagès	25,56
1907	Castells Peralta, Ginés	Pagès	65,09	Pagès	65,09
184	Colell [Parellada], Antonio	Pagès	0	pagès	54,69
83	Comellas [Galcerán], Fco.	Pagès	0	Pagès	0
1872	Cortadella [Matas], Pablo	Pagès	0	Pagès	0
1783	Creus, Sans, Pablo	Pagès	0	Pagès	0
613	Creus [Ruisech], Jaime	Pagès	0		8,82
1267	Cuscó [Bartomeu], Antonio	Pagès	0	Pagès	0
1039	Domènech Casas, José	Pagès	108	Pagès	108
392	Falguera [Vidal], Antonio	Pagès	0	Pagès	4,45
702	Ferrer [Drets], Vicente	Manyà	0	Manyà	0
608	Figueras [Armenteros], Fco.	Pagès	28,23	Pagès	28,23
1926	Figueras [Ribas], Juan	Pagès	25,20	Pagès	25,20
425	Font, [Borrás] José	Pintor	19,85	Pintor	19,85
224	Guarro [Matas], José	Jornaler	0	Jornaler	0
471	Juliá Amat, Juan	Pagès	44,97	Pagès	44,97
1326	Juliá [Bultá], Ramón	Pagès	14,9	Pagès	14,9
382	Marimón Isart, Primitivo	Pagès	45,84	Pagès	45,84
1929	Martí [Suñiol], José	Pagès	7,49	Pagès	7,49
468	Martí [Martí], Juan	Pagès	3	propietari	370,8
1904	Martrat Porta Jaime	Pagès	41,77	Pagès	41,77
663	Mas Sallent, José	Dependent	0		0
2204	Masachs [Gómez], Medí	Jornaler	0	Jornaler	0
679	Mas Puig, Juan	Pagès	0	Pagès	34,62
246	Mercader [Ribot], Emilio	Pagès	0		41,89
248	Mercader [Marimón], Juan	Pagès	0		41,89
1151	Montserrat [Serra], Fco.	Jornaler	0	Jornaler	0
201	Moragas [Sagarra], Antonio	Pagès	0	Pagès	8,80
1228	Moragas [Segarra], Ramón	Comerç	57	Comerç	57
163	Munné Botifoll, Fco.	Pagès	0	pagès	0
1131	Munné Cuscó, Lorenzo	Pagès	0	Pagès	5,86
1580	Parramón [Sagués], Isidro	Empleat	0	Empleat	0
1822	Peralta Llopart, Pedro	Pagès	0	Pagès	0
1831	Peralta Llopart, Arturo	Pagès	11,98	Pagès	11,98
1696	Peralta [Bernadé], Juan	Pagès	0	pagès	10,3
620	Planas Creus, Andrés	Pagès	0	pagès	0
1280	Puig [Castells], Fco.	Pagès	0	Pagès	71,92
164	Roca [Roqué], Carlos	Pagès	17,03	Pagès	17,03
1505	Roig [Serra], Fco.	Veterinari	83,6	Veterinari	83,6
1285	Sabat [Guilera], Joaquín	Pagès	45,16	Pagès	45,16
1127	Salví [Bros], Juan	Pagès	0	Pagès	13,63
1055	Sans [Cortada], Armengol	propietari	26,7	propietari	26,7
1304	Sans [Soler], Fco.	Pagès	0	Pagès	0
70	Tió [Figueras], Agustín	Pagès	0	Pagès	0
270	Trillas Farrés, Fco	Pagès	8,18	Pagès	8,18
1749	Valls Vidal, Fco	propietari	270,88	propietari	270,88
536	Ventosa [Torrensts], Isidro	Pagès	0	Pagès	0
2068	Ventosa [Sala], Manuel	Jornaler	0	Jornaler	0
1064	Ventura Domènech, Sebastián	Pagès	26,6	Pagès	26,6
1646	Vidal Enrich, Jaime	Pagès	10	Pagès	10
272	Vila Comas, Miguel	Pagès	19,65	Pagès	19,65
48	Vila [Rusiñol], Pedro	Jornaler	0	Jornaler	0
2006	Vives Masachs, Benito	Pagès	23,55	Pagès	0

Fonts: Expd. 3.605, AGCB; "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell de 1918

(A) Núm que el dirigent tenia al "Padrón de los individuos..." (1918).

(B) Profesió del dirigent segons el mateix Padró.

(C) Quantitat en pessetes que el 1918 el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

(D) Profesió del cap de família de la casa on residia el dirigent segons el mateix Padró.

(E) Quantitat en pessetes que el 1918 el cap de família de la casa on vivia el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

Nota: Quan les dades de les columnes B i C coincideixen amb les dades de les columnes D i E significa que el dirigent cooperativista era el cap de família de la casa on residia.

APÈNDIX 12

Directius del centre republicà El Progrés de Martorell (1906-1930).

(A)	Nom del dirigent	(B)	(C)	(D)	(E)
2270	Amat Castells, José	Boter	33,70	Boter	33,70
2039	Arús Esteve, José	Pagès	15	Pagès	15
1393	Arús Esteve, Pedro	Pagès	30,6	Pagès	30,6
482	Bartomeu Gaschs, José	Pagès	0	pagès	11,6
616	Bernadas Marcet, Luís	Pagès	0	pagès	25,39
2120	Bernades [Arate], José	músic	0	Cadirarire	42,9
486	Bonells Tolosa, Jaime	propietari	43,5	propietari	43,5
442	Bros [Muns], Vicente	jornaler	0	comerç	96,17
399	Campmajó [Sans], Joan	armer	118,8	armer	118,8
2231	Campmany Closa, Emilio	Pagès	5,03	Pagès	5,03
1991	Campmany [Rifé], Isidro	Paleta	20,7	Paleta	20,7
1008	Canals [Pujol], José	Pagès	0	carreter	26,4
1330	Cañameras Salvany, Miguel	propietari	126,9	propietari	126,9
1332	Cañameras [Sabat], Antonio	Pagès	0	propietari	126,9
1412	Capellades [Pujadas], Jaime	sabater	64,9	sabater	64,9
356	Castells [Vila], Juan	Comerç	52,8	Comerç	52,8
1265	Castells Vila, Pompeyo	Pagès	0	Pagès	32,90
822	Castells [Casanovas], Magín	Manyà	0	Manyà	0
1050	Costa [Csanovas], Manuel	Ferrer	0	Ferrer	0
1198	Cusidó [Romeu], Antonio	Veterinari	55	Veterinari	55
404	Domenech [Domingo], Jaime	Pagès	0	Pagès	42
1621	Esplugas Bosch, Enrique	Pagès	0	Pagès	14,6
2278	Fusalba [Bernoles], Hilario	Paleta	0	Paleta	0
1980	Fusalba [Bargalló], Ramón	Pagès	0	Pagès	11
1836	Galcerán [Mas], Juan	Pagès	0	Pagès	19,30
1044	Malet [Amat], Salvador	Comerç	0	Comerç	91
948	Mas Sallent, Fco.	Manyà	52,8	Manyà	52,8
1938	Matas Fusalba, Magín	Empleat	0	pagès	76,44
2018	Mestres Domenech, Luis	jornaler	0	Jornaler	0
1128	Munné Ros, Lorenzo	Pagès	5,86	Pagès	5,86
974	Munner [Domenech], José	músic	0	sabater	28,8
2156	Parera Mauret, Enric	jornaler	0	propietari	124,11
1379	Parera [Manset], Vicente	Pagès	35,3	Pagès	35,3
490	Perlas Juliachs, José	forner	67,74	forner	67,74
1165	Pons [Subirats], Jaime	Jornaler	0	Jornaler	0
1245	Puig Alegre, Pedro	Comerç	105	Comerç	105
1248	Puig Carbonell, Benito	Pagès	0	Comerç	105
2181	Pujol Bernolas, José	Carreter	28,8	pagès	15,94
2229	Ráfol Tayá, Ramón	Fuster	0	Fuster	0
1389	Ramón [Puig], José	Confiter	0	Confiter	0
49	Raurich [Munné], Fco.	Pagès	41,17	Pagès	41,17
327	Raventós [Ollé], Antonio	Pagès	15,53	Pagès	8,18
2288	Riera Claramunt, Fco.	Pagès	0	Pagès	31,30
566	Riera [Claramunt], Agustín	Jornaler	0	Jornaler	0
361	Roca Roqué, José	Pagès	24,62	Pagès	24,62
983	Rovira [Balaguer], Miguel	Pagès	0	Pagès	0
915	Sabaté Sans, Fco.	Pagès	0	Pagès	67,53
1377	Sabater Domenech, Fco.	Comerç	0	Comerç	52
2124	Sabat [Sans], José	Carreter	0		28,80
759	Salas [Rovira], Fco.	Pagès	10,03	Pagès	10,03
521	Salvador Roca, Miguel	Jornaler	0	Jornaler	0
1174	Salvi Clarós, José	Pagès	39,09	Pagès	39,09
1142	Serra [Escolá], Enrique	Mestre	0	Mestre	0
506	Solans Janés, Antonio	Espardenyer	28,86	Espardenyer	28,86
211	Tobella Salvi, Vicente	Paleta	37,40	Paleta	37,40
212	Tobella [Termes], Luis	Pastor	0	Paleta	37,40
1019	Tobella [Ferrer], Pedro	Confiter	157,95	Confiter	157,95
2016	Tolosa [Matas], Miguel	Comerç	0	Comerç	0
1939	Tolosa [Figueras], Sebastián	Empleat	0	Empleat	0
2191	Velarte [Gil], José	Boter	28,8	boter	28,8
2066	Via [Segura, Magín]	Jornaler	0	Jornaler	0

Fonts: PENALBA MARTÍN, Josep M.: "Ajuntament de Martorell. Centre Republicà El Progrés de Martorell (1906-1940)", 1986 (inèdit); "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell de 1918

(A) Núm que el dirigent tenia al "Padrón de los individuos..." (1918).

(B) Professió del dirigent segons el mateix Padró.

(C) Quantitat en pessetes que el 1918 el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

(D) Professió del cap de família de la casa on residia el dirigent segons el mateix Padró.

(E) Quantitat en pessetes que el 1918 el cap de família de la casa on vivia el dirigent pagà en l'impost de cèdules personals segons el mateix Padró.

Nota: Quan les dades de les columnes B i C coincideixen amb les dades de les columnes D i E significa que el dirigent republicà era el cap de família de la casa on residia.

Abreviatures

(de comarques)

ACA, Alt Camp
AEM, Alt Empordà
ANO, Anoià
APE, Alt Penedès
ARI, Alta Ribagorça
AUR, Alt Urgell
BAG, Bages
BAR, Barcelonès
BCA, Baix Camp
BEB, Baix Ebre
BEM, Baix Empordà
BER, Berguedà
BLL, Baix Llobregat
BPE, Baix Penedès
CBA, Conca de Barberà
CER, Cerdanya
GAF, Garraf
GAR, Garrigues
GAX, Garrotxa
GIR, Gironès
MAR, Maresme
MON, Montsià
NOG, Noguera
OSO, Osona
PJU, Pallars Jussà
PSO, Pallars Sobirà
PUR, Pla d'Urgell
PES, Pla de l'Estany
PRI, Priorat
REB, Ribera d'Ebre
RIP, Ripollès
SGA, Segarra
SGR, Segrià
SEL, Selva
SOL, Solsonès
TAR, Tarragonès
TAL, Terra Alta
URG, Urgell
VAR, Vall d'Aran
VOC, Vallès Occidental
VOR, Vallès Oriental.

Altres abreviatures utilitzades

AC,	Acció Catalana
ACA,	Arxiu de la Corona d'Aragó
ADB,	Arxiu Diocesà de Barcelona
AGCB,	Arxiu del Govern Civil de Barcelona
AGDB,	Arxiu General de la Diputació de Barcelona
AHC,	Arxiu Històric Comarcal
AHM,	Arxiu Històric Municipal
ANC,	Arxiu Nacional de Catalunya
AP,	Acció Popular
APC,	Arxiu del Parlament de Catalunya
ASA,	Acció Social Agrària
ASP,	Acció Social Popular
BOC,	Bloc Obrer i Camperol
BRA,	Bloc Republicà Autonomista
CNCA,	Confederación Nacional Católico-Agraria
CNT,	Confederació Nacional del Treball
CRT,	Confederació Regional del Treball
ERC,	Esquerra Republicana de Catalalunya
FAC-B,	Federació Agrícola Catalano-Balear
FCAB,	Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa
FCSOAABP,	Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès
FNOAE,	Federació Nacional d'Obrers Agrícoles d'Espanya
F(N)TT	Federació Nacional de Treballadors de la Terra (de l'UGT).
FRC,	Federació de Rabassers de Catalunya
FSA,	Federació Sindical Agrària (de Girona)
FTARE,	Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola
IACSI	Institut Agrícola Català de Sant Isidre
IMHB,	Institut Muncipal d'Història de Barcelona
IRS,	Institut de Reformes Socials
LVRC,	Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya
PRC,	Partit Republicà Català
PRR,	Partit Republicà Radical
PSUC,	Partit Socialista Unificat de Catalunya
RIACSI,	Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre
UAB	Universitat Autònoma de Barcelona
UFNR,	Unió Federal Nacionalista Republicana
UGT,	Unió General de Treballadors
UMN,	Unió Monàrquica Nacional
UPF,	Universitat Pompeu Fabra
UR,	Unió de Rabassaires
USA,	Unió Social Agrària
UTC,	Unió de Treballadors del Camp
UVC,	Unió de Vinyaters de Catalunya

Fonts i bibliografia

Arxius (municipals i comarcals)

- AH Fidel Fita d'Arenys de Mar

Correspondència de Manuel Serra i Moret (1932-1934)
Pre-cadastrre (1702)

- AHM de Canet de Mar

Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHM de Font-rubí

Associacions (1919-1938)
Llibres d'Acords Municipals (1920-1922)
Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1902-1940)

- AHM de Gelida

Padrons (1923)
Contribucions (1923-1929)
Actes de revisió de rendes (1931)
Contractes de conreu (segle XIX)

- AHM de Malgrat de Mar

Contribucions (1918)
Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHM de Manresa

Associacions (1908-1938)
Correspondència (1920-1934)

- AHM de Martorell

Associacions (fitxer antic) (1900-1940)
Amillaraments (1863-1941)
Llibres d'Acords Municipals (1917-1938)
Contribucions (1918-1934)
Padrons i censos (1918-1936)
Correspondència (1918-1934)
Informes diversos (1939-1941)

- AHM de Mataró

Llibres d'Acords Municipals (1919-1920)

- AH de Sabadell

Associacions (1900-1930)

- AHC de Sant Feliu de Llobregat

Associacions/Institut de Reformes Socials (1920-1926)
Judicial (Conflictes de contractes de conreu) (1933-1934)
Amillaraments (1923)
Contribucions (1919-1923)
Padrons i Censos (1909-1923)

- AHM de Sant Pol de Mar

Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1912-1924)

- AHM de Sant Sadurní d'Anoia

Contribucions (1922-1945)
Padrons (1922)
Associacions i estadístiques (1909-1937)
Llibres d'Acords Municipals (1919-1923)

- AHC de Vilafranca del Penedès

Judicis desnonaments/Actes conciliacions (1922-1930)
Associacions/Institut de Reformes Socials (1911-1923)

Altres Arxius

- Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares)

Ministeri de la Presidència (1918-1924)
Política Interior. Associacions/Ordre Públic (1918-1924)

- Archivo Histórico Nacional (Madrid-Salamanca)

Governació-Sèrie A (ajuntaments / manifestacions / conflictes obrers / partits polítics / vagues de pagesos / associacions / anarquistes / societats obreres / qüestions socials) (1917-1938)

- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Amillaraments (1919-1931)

- Arxiu del Govern Civil de Barcelona (AGCB)

Expedients Associacions (1900-1938)
Fons antics/Correspondència (1919-1922)
Ordre Públic (1919-1922)

- Arxiu del Parlament de Catalunya (APC)

Fons documental Marcel·lí Domingo

- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)

Associacions (1917-1921)
Visites Patorals/Elencs (1921)

- Arxiu General de la Diputació de Barcelona (AGDB)

Mancomunitat de Catalunya (1914-1925)

Eleccions (1919-1923)

- Arxiu General del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya

Sentències civils (judicis desnonaments)

- Arxiu General Històric de la Universitat de Barcelona

Dietari de Fèlix Duran i Cañameras.

- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

Fons Generalitat Republicana

Conselleria d'Agricultura (Fons Generalitat Republicana)

Serveis Tècnics d'Agricultura

Fons microfilmats de l'Archivo Histórico Nacional (Salamanca)

- Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI)

Correspondència (1946-1950)

- Institut Municipal d'Història de Barcelona (IMHB)

Fulls volanders (1919-1934)

- Museu Vicenç Ros de Martorell

Documentació diversa municipal (segle XIX-1938)

Premsa¹

Acción (Terrassa) (1919-1930)

Acción Cooperatista (1922-1931)

Agricultura (Agricultura i Ramaderia) (1918-1931)

Aires de la Conca (Montblanc) (1925-1928)

Annualis Ordo Divini Officii Recitandi Missaeque Celebrandae en Civitate Dioecesiue Barcinonensi (1920)

Anuari d'Estadística Social de Catalunya (1912-1915)

Anuario Estadístico de España (Madrid) (1923-1924)

Anuario Social de España (Madrid) (1915-1920)

Avenç Agrícola, L' (Sant Sadurn d'Anoia) (1919-1922)

Avenir, L' (Sabadell) (1920-1925)

Barricada, La (1918)

Batalla, La (1922-1933)

Boletín de la Confederación Nacional Católico-Agraria (Madrid)(1917-1918)

Boletín del Instituto de Reformas Sociales (1920-1924)

Boletín del Museo Social (1911-1912)

Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona (1909-1930)

¹ Els periòdics enumerats a continuació aparegueren a les poblacions que s'indica. Si no s'indica cap població significa que s'editava a Barcelona. També s'indica entre parèntesi els anys consultats. La relació conté tots els periòdics citats al llarg del treball. No conté, en canvi -per no fer excessivament llarg el llistat-, revistes que, tot i haver estat consultades per a aquest estudi, han estat de poca utilitat.

Bulletí de la Associació d'Excursions Catalana (1884)
Bulletí del Museu Social (1912-1919)
Campana de Gràcia, La (1929)
Consciente, El (Argentona) (1914)
Costa de Llevant, La (Canet de Mar) (1908-1922)
Democràcia (Vilanova i la Geltrú) (1919-1932)
Día Gráfico, El (1924)
Diari de Mataró (Mataró) (1933)
Diari de Sabadell (Sabadell) (1920)
Diario de Manresa (Manresa) (1923-1929)
Diluvio, El (1905-1933)
Eco de Martorell, El (Martorell) (1916-1918)
Federal, El (Sabadell) (1926) (1930)
Fructidor, El (Vilafranca del Penedès) (1918-1931)
Germanor (Malgrat de Mar) (1918-1922)
Heraldo del Panadés (Vilafranca del Penedès) (1929-1930)
Heraldo Obrero (1927) (1931)
Hora L' (1930-1931)
Humanitat, La (1932-1933)
Internacional, La (Madrid) (1920)
Intransigent, L' (1921-1922)
Labriego, El (Vilafranca del Penedès) (1891-1896)
Litoral Agrícola, El (Vilassar de Mar) (1929-1935)
Llar, La (1920-1923)
Libertat (Mataró) (1930)
Lluita (Rubi) (1922-1939)
Lluitem (Vilafranca del Penedès) (1919-1923)
Lucha, La (1918-1919)
Lucha Obrera (1923-1924)
Lucha Social (1925)
Natura (El Vendrell) (1923)
Nau, La (1929-1930)
Notícies, Las (1931)
Nova Vida (Llançà) (1923-1925)
Noya, El (Sant Sadurní d'Anoia) (1922-1931)
Obrero, El (1864-1866)
Opinió, L' (1928-1933)
Panadés Republicano, El (Vilafranca del Penedès) (1919-1932)
Pàtria i Treball (Sant Feliu de Llobregat) (1920-1923)
Pervindre, El (Sabadell) (1926)
Poble Català, El (1914-1916)
Popular, El (Vilafranca del Penedès) (1919-1920)
Progreso, El (1911-1930)
Publicidad, La (*Publicitat, La*) (1882) (1914-1923)
República (1926)
República Social (Sant Feliu de Llobregat) (1910-1911)
Revista de la Cámara Agrícola Oficial del Bajo Llobregat (S. Feliu Ll.) (1906-1916)
Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro (RIACSI) (1911-1931)
Revista Social (Madrid) (1926-1930)
Revista Social y Agraria (Madrid) (1919-1922)
Revista Tarrasense (Terrassa) (1882-1883)
Sang Jova (Sant Feliu de Llobregat) (1909-1911)

Semanario de Mataró (1888)
Setmanari de Mataró (1920)
Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell (Martorell) (1928-1932)
Socialista, El (Madrid) (1920-1930)
Solidaridad Obrera (1923)
Solidaridad Proletaria (1924-1925)
Terra, La (1922-1936) (1946-1948)
Terra Catalana (França) (1948)
Terra Lliure (1936-1938)
Trabajo, El (Manresa) (1923)
UVC, La (1918-1930)
Vanguardia, La (1920-1928)
Veü de Catalunya, La (1928)
Vida Nueva (Mataró) (1912-1913)
Vida Sindical (1926)
Viticultura y Enología (Vilafranca del Penedès) (1928)

Testimonis orals:

- SAPÈS ESMENDIA, Josep (de Rubí), 6-9-1986 (Entrevista feta i enregistrada per Ramon Batalla).
- AGUILERA GARRIGA, Pere (de Rubí), 31-8-1986 (Entrevista feta i enregistrada per Ramon Batalla²).
- BALANZA GONZÁLEZ, Ferran (de Martorell), 21-10-1992.
- REBULL CAPDEVILA, Cristòfol (de Sant Boi de Llobregat), 14-9-1993.
- RIERA DOMÈNECH, Feliu (Martorell/Barcelona), 27-7-1995.

Bibliografia primària (bibliografia de l'època, memòries, informes, opuscles, estatuts d'entitats...)³

ALIANZA REPUBLICANA: *El 11 de febrero de 1926. Manifiesto*. Madrid, 1926.

Anuario General de España (Bailly-Baillier-Riera), Madrid, 1921 i 1929.

ARAGAY, Amadeu: *Terra nostra (el rabassaire)*, Barcelona, 1925.

- *El problema agrari català*, Barcelona, 1933.

AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera. Soldado y gobernante*, Madrid, 1944.

BATALLA, Eduardo: *Mis memorias y mi lucha*, Barcelona, 1936.

BELLMUNT, Domènec de: *Figures de Catalunya*, Vol I, Barcelona, 1933.

BENACH SONET, Pablo: *En defensa de la rabassa morta*, Barcelona, 1911.

² Agraïixo a Ramon Batalla l'amabilitat de deixar-me escoltar aquestes dues entrevistes.

³ Aquest llistat bibliogràfic, així com el referit a la bibliografia secundària, inclou totes les referències bibliogràfiques citades al llarg de la tesi, independentment de la importància que tenen per al conjunt de l'estudi.

- BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales de los campesinos*, Madrid, 1928.
- BLADÉ DESUMVILA, A.: *Francesc Pujols per ell mateix*, Barcelona, 1967.
- BORRELL SOLER, Antoni: *Dret civil català vigent a Catalunya*, Barcelona, 1923, 8 vols.
- CALVO SOTELO, José: *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión*, Madrid, 1931.
- CAMPLLONCH ROMEU, Isidro: *Cellers Cooperatius de producció i venda*, Barcelona, 1917.
- CAÑIZO GÓMEZ, José del: *Bodegas cooperativas*. Catecismos del agricultor y del Ganadero, Madrid, 1922.
- CARRIÓN, P., SANTACANA, F. i TARÍN, J: "La crisis vitícola de los años veinte y sus soluciones" (1925) a José Luís GARCÍA DELGADO (ed.): *Estudios sobre la agricultura española (1919-1971)*, Madrid, 1974.
- CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos. Hombres sin tierra. Tierra sin hombres. La nueva política agraria*, Madrid, 1931.
- CHAPAPIETRA, Joaquín: *La paz fue posible. Memorias de un político*, Barcelona, 1972.
- COLOMER, Víctor: *Informe presentat a la Primera Conferència Nacional del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, Barcelona, 1937.
- COMITÉ DE DEFENSA SOCIAL: *Dos años de acción católica en Barcelona. Memoria*, Barcelona, 1910.
- CONFEDERACIÓN NACIONAL DEL TRABAJO: *Memoria del Congreso 1919. Celebrado en el Teatro de la Comedia de Madrid, los días 10 al 18 de Diciembre de 1919*, Barcelona, 1932.
- *Memoria del Congreso Extraordinario celebrado en Madrid los días 11 al 16 de junio de 1931*, Barcelona, 1932.
- Conferencia de los Trabajadores del Campo celebrada los días 20 y 21 de mayo de 1893 en Barcelona*, Barcelona, 1893.
- CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERIA: *Memoria resumen de los trabajos y servicios realizados por el Consejo Provincial de Agricultura y Ganadería de Barcelona, desde su constitución hasta el 31 de diciembre de 1909*. Barcelona 1909.
- La cooperación de consumo. Su participación en la Exposición Internacional de Barcelona*, Barcelona, s.d. (1929?).
- COROMINES, Pere: *De la solidaritat al catorze d'abril. Diaris i records de Pere Coromines*, Barcelona, 1974.
- DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, INDUSTRIA Y COMERCIO: *Relación de los expedientes de Sindicatos Agrícolas ingresados durante el año 1909 en el Ministerio de Fomento para su calificación y reunión al de Hacienda*, Madrid, 1910.
- DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, MINAS Y MONTES: *Memoria descriptiva-estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1-1-1917. Leyes y reglamentos porque se rigen y disposiciones*, Madrid, 1917.

- DURAN i CAÑAMERAS, F: "Contractes d'aparceria i de rabassa en el Penedès" a *La Terra*, 3-5-1924:3.
 - *El problema agrario en Cataluña (la cuestión de la rabassa morta)*, Barcelona, 1932.
 - "El problema agrari" a *Paraula Cristiana*, vol. XVIII, juliol-desembre de 1933.
 - "Història de la qüestió agrària a Catalunya, fins a la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu d'11 d'abril d'aquest any" a *El Temps*, 2-6-1934, 9-6-1934 i 16-6-1934.
- DURAN FERRET, Juan: *Programa obrero agrícola de Cataluña*, Madrid, 1927.
- Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana*, Hijos de J. Espasa Editores, Barcelona, Vol. XXI, 1923.
- Estatutos de la Sociedad Obrera Agrícola de San Sadurn de Noya*, Sant Sadurn d'Anoia, 1924.
- Estatutos del Sindicato Agrícola de San Pol de Mar*, 1923.
- Estatuts de la Federació dels "Gremis Agrícoles de Catalunya constituïda baix la invocació de la Stma. Verge de Montserrat"*, Barcelona, 1893.
- Estatuts Generals del Círcol Republicà Democràtic federal de Sabadell*, 1921.
- Estatuts y Reglament de la Caixa Rural de Crèdit del Sindicat Agrícola Lo Remey*, 1907.
- FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR: *XXI Congrés celebrat a la ciutat de Mataró de la Federació Agrícola Catalano-Balear. Dies 19, 20 i 21 de maig de 1918*, Mataró, 1918.
- FEDERACIÓ CATÒLICA-AGRÍCOLA DE BARCELONA: *Memòria llegida en la Junta General de Sindicats el dia 11 de març de 1926*. Barcelona, 1926.
- FEDERACIÓN CATÓLICA AGRÍCOLA BARCELONESA: *Estatutos*, Barcelona, s.d.
- FEDERACIÓN DE SINDICATOS AGRÍCOLAS DEL LITORAL: *Memoria*, Vilassar de Mar, 1927.
- FEDERACIÓN PROVINCIAL DE COOPERATIVAS DE BARCELONA: *Memoria correspondiente al Ejercicio de 1926*, Barcelona, s.d.
- FERRER-DOMINGO, Josep: "Entrevista a Pere Aguilera i Garriga" a *Endavant* (Rubí), maig de 1979.
- GARDÓ, Eladio: *La cooperación catalana. Recopilación histórica, 1898-1926*, Barcelona, s.d. [1927 ?].
- GARRIGA MASSÓ, Joan: *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya*, Barcelona, 1933.
- GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu a Catalunya. Documents per al seu estudi*, Barcelona, 1933.
- GIMÉNEZ GUITED, Francisco: *Guía fabril é industrial de España*, Madrid-Barcelona, 1862.
- GÓMEZ HIDALGO, F.: *Catalunya-Companys*, Madrid, 1935.
- GOMIS, Cels: *Província de Barcelona*, vol. de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesch CARRERAS CANDI, Barcelona, s.d.
- GÓNGORA ECHENIQUE, Manuel: *El problema de la tierra*, Madrid, 1922.

- HOLYOAKE, George Jacob: *Història dels "equitables pioners" de Rochdale*, Barcelona, 1982.
- HOSTENCH, Francisco: "Las reformas tributarias. La rabassa morta en peligro" a *El Diluvio*, 15-1-1926.
- HOYOS SAINZ, Luis de: *Riqueza agrícola de España*. "Catecismos del Agricultor y del Ganadero", Madrid, 1926.
- HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, 1967-1969, 2 vol.
- Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.
- INSTITUT AGRÍCOLA CATALÀ DE SANT ISIDRE: *La crisi vinícola. Conferències*, Barcelona, 1923.
- INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Anuario...* (1919-1928), Barcelona.
 - *Memoria correspondiente a...* (1919-1923), Barcelona.
 - *La rabassa morta. Informe al Instituto de reformas Sociales y Memoria*. Barcelona, 1923.
- INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *Estadística de la Asociación Obrera en 1º de noviembre de 1904*, Madrid, 1907.
 - *Estadística de Asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las Juntas de Reformas Sociales. Relación de las Instituciones no profesionales de ahorro, cooperación y previsión. En 30 de junio de 1916*, Madrid, 1917.
 - *Censo electoral social*, 1920.
 - *La rabassa morta en Cataluña. Su extensión. Sus conflictos. Su solución*. Madrid, 1923.
- JANSANA LLOPART, Antonio: *Del establecimiento a rabassa morta. Memoria*, Barcelona, 1898.
- JUNTA DE ORDENACIÓN ECONÓMICO-SOCIAL: *Plan de ordenación económico-social*, Barcelona, 1947.
- JUSCAFRESA, Baldiri: *Fam de terra, de domini i de llibertat*, Barcelona, 1974.
- LIGA ECONÓMICA: *Memoria y breves notas sobre Igualada y su riqueza. Ejercicio 1926-1927*, Igualada, 1928.
- LIGA NACIONAL DE CAMPESINOS: *La única solución al problema de los arrendamientos. Informe*, Madrid, 1926.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA: *El dret català i la Codificació*, Barcelona, 1919.
 - *Projecte d'Acció Social Agrària. Qüestionari*, Barcelona, novembre de 1920.
 - *Crònica Oficial*, Vols. I-III, Barcelona, (1920-1923).
 - *Projectes d'acord presentats a la 15ª reunió ordinària de l'Assemblea*, juliol de 1921.
 - *Resums dels acords*, Barcelona, (1919-1923).
 - *L'obra a fer*, Barcelona, 1920
 - *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, vol. I, II i III, Barcelona, 1923.
 - *La Caixa de crèdit comunal*, Barcelona, 1923.
 - OFICINA D'ESTUDIS JURÍDICS: *Projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge a Catalunya*, Barcelona, 1923.
- MANCOMUNITÉ DE CATALOGNE: *Les Syndicats Agrícoles de Catalogne à l'Exposition de la Cooperation et Oeuvres Sociales de Gand*, Barcelona, 1924.

- MARTÍ MIRALLES, Joan: *La qüestió de la parceria*, Barcelona, 1904.
- MARTINELL, Cèsar: *Construccions agràries de l'arquitecte Cèsar Martinell*, Barcelona, juliol de 1923.
- MAS, Ramon: *Camins pagesos de Catalunya. Testimoni d'un rabassaire*, Barcelona, 1972.
- MASPONS I CAMARASSA, Jaume: "Agricultura" a *Gegrafia General de Catalunya*, dirigida per de Francesc CARRERAS CANDI, Barcelona, s.d.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Anuario Estadístico de las producciones agrícolas. Año 1932*. Madrid, 1933.
- *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934.
- MINISTERIO DE FOMENTO (Junta Consultiva Agronómica): *Avance estadístico de la producción agrícola en España*, Madrid, 1923.
- *Memoria descriptiva-estadística de las Entidades agrícolas y pecuarias*, Madrid, 1915.
- *Memoria estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1918*, Madrid, 1918.
- MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925.
- MOREAU DE JONNÉS: *Estadística de España*, Barcelona, 1835.
- MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Enero de 1927*, Ministerio de Fomento, Madrid, 1927.
- NAVARRO, Emilio: *Historia crítica de los hombres del Republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, 1915.
- NEGRE PASTELL, Pelayo: *Evolución del régimen de propiedad en Cataluña, singularmente en la diócesis de Gerona*, s.d. [1921?].
- NOGUER i COMET, Ramon: *Vint mesos de govern provincial*, Barcelona, 1933.
- OSSORIO Y GALLARDO, A. : *Vida y sacrificio de Companys*, Barcelona, 1976.
- PLA, Josep: *Tres biografies: Maragall, Pijoan, Pujols*, Obra Completa, vol. 10, Barcelona, 1968.
- *Cròniques parlamentàries (1933-1934)*, Obra Completa, Vol.41, Barcelona, 1982.
- PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires*, Barcelona, 1935.
- PUJOLAR HUGUET, R.: *La qüestió agrària del Pla d'Olot*, Olot, 1919.
- PUJOLS, Francesc: *La solució Cambó. Entrevista política*, Barcelona 1931.
- RATÉS, Ramon: *Memòries d'un cafeter de noranta-sis anys*, Barcelona, 1980.
- RENDÉ VENTOSA, Josep Maria: *Organització i guiatge de sindicats agrícoles*, Barcelona, 1923.
- *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, Barcelona, 1924.
- Ressenya en defensa de las vinyas á rabassa morta y modo práctico de amillararlas*, Barcelona, 1861.

- ROIG ARMENGOL, R.: *Memoria del Mapa vitícola de la Provincia de Barcelona*, Barcelona, 1890.
- ROSICH, Jaume: *Els sindicats agrícoles gironins*, [Girona?], 1919.
- ROVIRA, Josep M.: "Conferència d'orientació social", Cambra Agrícola del Noia, gener de 1920.
- ROVIRA VIRGILI, Antoni: *El nacionalismo catalán*, Barcelona, s.d.
- SANTAMARIA TOUS, Victoriano: *La rabassa morta y el deshaucio aplicado a la misma*, Barcelona, 1878.
- SENADOR GÓMEZ, Julio: *La ciudad castellana. Entre todos la matamos...*, Barcelona, 1918
- SINDICAT CATÒLIC AGRÍCOLA D'ORDAL (SUBIRATS): *Consideracions al avant-projecte de Llei que per a regular el contracte de rabassa morta ha formulat l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, Sant Sadurní, 1923.
- SOLANS LAVALL, Ramón: *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña*, Mèxic, 1969.
- SOLSONA, Braulio: *Evocaciones políticas y periodísticas*, Barcelona, 1970.
- UNIÓ DE RABASSAIRES: *Els desnonaments rústics a Catalunya*, Barcelona, 1935.
- UNIÓ DE RABASSAIRES I DEMÉS CULTIVADORS DEL CAMP DE CATALUNYA (Federació de Sindicats Agrícoles): "Memòria i comptes de l'exercici 1935", Barcelona, 1936.
- UNIÓN DE VITICULTORES DE CATALUÑA: *Estatutos del Sindicato Agrícola Unión de Viticultores de Catalunya*, Barcelona, 1910.
- UNIÓN AGRARIA ESPAÑOLA: *Memoria de la Unión Agraria Española. Sindicato Agrícola Nacional Católico. Año 1926*, Barcelona, 1926.
- URGELL, Ferran: *La lluita de classes al camp*, Barcelona, 1933.
- XURIGUERA, Ramon: *Casanovas. Quinze anys de política catalana*, Barcelona, 1933.

Bibliografia secundària

- ADÍN, Lluís J. i altres: *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.
- ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, 1972.
- ALCÁZAR GARRIDO, Joan del: "La negociació de salaris i condicions laborals dels obrers agrícoles valencians durant els anys de la guerra gran" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986.
- ÁLVAREZ JUNCO, José: *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, 1990.
- ANDRÉS-GALLEGO, José: *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid, 1984.
- ARBEOLA, Víctor Manuel: *I Congreso Obrero Español. Barcelona. 1870*, Madrid, 1972.
- ARNABAT MATA, Ramon: *Els treballadors de Vilafranca al darrer terç del segle XIX. Les seves organitzacions i les seves lluites per millorar les condicions de vida i de treball (1870-1898)*, Vilafranca del Penedès, 1992.
- *La gent i el seu temps. Història de Santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil. 1890-1940*, Santa Margarida i els Monjos, 1993.
 - "El mutualisme popular a l'Alt Penedès. 1879-1939" a *Miscel·lània Penedesenca 1992*, vol. II, Sant Sadurní d'Anoia, 1993.
 - "Las sociedades de socorros mutuos en la Cataluña rural, 1879-1939" a Santiago CASTILLO (ed.): *Solidaridad desde Abajo. Trabajadores y Socorros Mutuos en la España Contemporánea*, Madrid, 1994.
- ARRIBAS MACHO, José María: "El sindicalismo agrario: un instrumento de modernización de la agricultura" a *Historia Social*, núm. 4, 1989.
- AVILÉS FARRÉ, J.: *La izquierda burguesa en la II República*, Madrid, 1985.
- BALANZA, Ferran: *Centenari de Francesc Santacana i Romeu*, Martorell, 1984.
- "Les lluites civils del segle XIX en els llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Martorell (1820-1875)" a BALANZA, Ferran i altres: *Guerrilles al Baix Llobregat al segle XIX*, Barcelona, 1986.
 - i altres: *Guerrilles al Baix Llobregat al segle XIX*, Barcelona, 1986.
- BALCELLS, A.; CULLA, J.B.; MIR, Conxita: *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Barcelona, 1982.
- BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, 1983 (1968).
- "La conflictividad social agraria en Cataluña y la Unió de Rabassaires hasta 1939" a *Agricultura y Sociedad*, gener-març de 1977.
 - "La Unió de Rabassaires de Catalunya, 1922-1939" a *Historia 16*, núm. 31, novembre de 1978.
 - "La Unió de Rabassaires: 1922-1938" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978.
 - i altres: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, 1996.
- BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemonies: la UGT de Catalunya, 1922-1939*, Tesi Doctoral, UAB, 1995.
- *Marginalitats i hegemonies: l'UGT de catalunya (1888-1936). De la fundació a la II República*, Barcelona, 1996.
- BAR, Antonio: *La CNT en los años rojos (Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo, 1910-1926)*, Madrid, 1981.
- BARAS, Montserrat: *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona, 1984.

- BARBAZA, Ybette: *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, 1988 (1966).
- BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.
- BARRULL, Jaume: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona, 1986.
- BATALLA GALIMANY, Ramon: "Lluís Companys i el republicanisme rubinenc" a *Rubricata*, 11-10-1990.
 - "El moviment rabassaire rubinenc entre 1922 i 1931" a *Butlletí Grup Col.laboradors Museu Rubí*, núm. 34, març de 1991.
 - "La societat rubinenca i el personal polític municipal durant la Dictadura i la República, 1923-1936" a *II Congrés Internacional d'història local de Catalunya*, Barcelona, 1995.
- BAYARRI, Jordi i GOÑI, Jordi: *Malgrat i la seva premsa: 1915-1968. Cinquanta anys de vida malgratenca*, Malgrat, 1994.
- BEN-AMI, Shlomo: *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona, 1983.
 - *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*, Madrid, 1990.
- BENAU, Josep Maria i altres: *Història de Terrassa*, Terrassa, 1987.
- BENAU, Josep Maria: "Dues ciutats i dues polítiques. Sabadell i Terrassa, 1900-1923" a Conxita MIR (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- BENELBAS, Leon i altres: *Unió de pagesos. El sindicat del camp*, Barcelona, 1977.
- BENGOECHEA, Soledad i REY, Fernando del: "Militars, patrons i sindicalistes 'lliures'. Sobre el sindicalisme de guetto a Catalunya" a *L'Avenç*, núm.166, gener de 1993.
- BENGOECHEA, Soledad: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, Barcelona, 1994.
- BIGLINO, Paloma: *El socialismo español y la cuestión agraria, 1890-1936*, Madrid, 1986.
- BLAS GUERRERO, Andrés de: *Tradición republicana y nacionalismo español*, Madrid, 1991.
- BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol, 1930-1932*, Barcelona, 1974.
- BRIGGS, Asa: "Peasant movements and agrarian problems in England and Wales from the end of the XVIIIth century up to our times" a *Cahiers Internationaux d'Histoire Economique et Sociale*, Ginebra (Suïssa), 1970.
- CADENA, J.M.: "El periodista combatiu: *La Barricada i La Lucha*" a BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.
- CAMINAL BADIA, Montserrat: *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, 1979.
 - "La fundació de l'IACSI: els seus homes i les seves activitats (1851-1901) a *Recerques*, núm.22, 1989.
 - "L'IACSI: de la política de grup de pressió a la política regionalista" a *II Congrés d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).
- CAMINAL, Miquel: *Joan Comorera*, Barcelona, 1984, 3 vol.
- CAMPS i ARBOIX, Joaquim: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Barcelona, 1976.
- CANALS AROMÍ, J.: *Lluís Companys: Notes per a una interpretació*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1970.

CAPDEVILA, Maria Dolors i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social. Òrgan de la Federació Catalana del PSOE. 1910-1916*, Barcelona, 1979.

CARBONELL PORRO, Joan-Anton: *Molins de Rei: vida social i política (1868-1936)*, Barcelona, 1991.
- "L'associacionisme obrer a començaments del segle XX: la Federació Obrera fins al 1923" a *Aportacions a la història de Molins de Rei*, Barcelona, 1992.

- i altres: "Aproximació a les formes i evolució de l'associacionisme al Baix Llobregat, en el marc de les transformacions socio-econòmiques i polítiques de l'època, segle XIX-1930" a CALVO, Àngel (ed.): *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*", Barcelona, 1995.

CARDÓ, J.: *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del s. XVIII*, Valls, 1983.

CARRERA PUJAL, Jaime: *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Vol IV, Barcelona, 1947.

CARRERAS GARCIA, Montserrat i VALL SERRA, Núria: *La II República a Badalona, 1931-1936. Una població industrial en crisi*, Badalona, 1990.

CASANOVAS CUBERTA, Joan: *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, Barcelona, 1996.

CASANOVAS PRAT, Josep: "La política agrària de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)" a *Congrés Internacional d'Història. Catalunya i la Restauració (1875-1923)*, Manresa, 1992.

- "L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, 1994.

- "L'ensenyament tècnic agrari i la Mancomunitat de Catalunya" a *El Contemporani*, gener-abril 1996.

- *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral (inèdita), Barcelona, 1996.

CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició (vol IV). Del terror a la Segona República, 1918-1936*, Sabadell, 1980.

CASTILLO, Juan José: *Proprietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España (La Confederación Nacional Católico-Agraria, 1917-1942)*. Madrid, 1979.

CELADA, Rafael: *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu de Catalunya fins 1936*, Barcelona, 1989.

Cent anys de la Cooperativa "La Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, 1893-1993, Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives, Barcelona, 1995.

CLARA, Josep: "El Centre d'Unió Republicana d'Alp. Composició socio-professional d'una entitat adherida" a Pere GABRIEL i altres: *La II República, 60 anys després. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1991.

CLAVERO, Bartolomé: "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española" I i II, a *Agricultura y Sociedad*, núms. 16 i 18, juliol de 1980 i gener de 1981.

CLOPAS BATLLE, Isidre: *Toponímia històrica de Martorell*, Martorell, 1991.

COLL, Sever: "Martí Torrents, home de civisme" a *Gran Penya* (Vilanova i la Geltrú), núm. 6, maig de 1990.

COLOMÉ FERRER, Josep: "El conflicte rabassaire a la comarca de l'Alt Penedès a finals del segle XIX" a *II Col.loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).

- "Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa

- morta i l'expansió vitivinícola" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, 1990.
- "Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedés" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.
- COLOMER ROVIRA, Margarida: *Josep Calvet i Mora. La trajectòria d'un rabassaire argentoni (1891-1950)*, Argenton, 1996.
- COMALADA NEGRE, Àngel: *El ocaso de un parlamento. 1921-1923*, Barcelona, 1985.
- COSTA, Francesc: "Les associacions de Mataró, de l'any 1835 al 1923" a *Migliaresi* (Mataró), núm. 14, juny de 1992.
- COSTA VIA, Montserrat: "Evolució de la vinya. Sant Sadurn d'Anoia, del cadastre de 1771 a l'amillament de 1851" a GIRALT, Emili (coord.) *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1993.
- CRUELLES, Manuel: *Salvador Seguí, el Noi del Sucre*, Barcelona, 1974.
- CUESTA, Josefina: *Sindicalismo católico en España (1917-1919)*, Madrid, 1978.
- CULLA CLARÀ, Joan B.: *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*, Barcelona, 1977.
- "Del republicanisme català al catalanisme d'esquerres (1922-1931)" a *L'Avenç*, núm. 36, maig de 1981.
- *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, 1986.
- DEU BAIGUAL, Esteve: "Republicanisme i obrerisme a Sabadell, de 1900 a 1914" a *Perspectiva Social*, núm.4, 1974.
- *La indústria llanera de Sabadell, 1896-1925*, Sabadell, 1990.
- DÍAZ DEL MORAL, Juan: *Las Reformas Agrarias Europeas de la Posguerra, 1918-1929*, Madrid, 1967.
- *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*, Madrid, 1973.
- DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Barcelona, 1987.
- "Republicans i obreristes" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional, 14-15-16 desembre 1989*. Barcelona, UAB, Barcelona, 1990.
- "Jerarquia i representativitat. Cultura polítiques i socials a Catalunya" a *Història de la Cultura Catalana*, vol. VI, dirigida per Pere GABRIEL, Barcelona, 1995.
- DUNYÓ CLARÀ, Jacint: *Joan Ventosa Roig, 1883-1961: la humanitat d'un català exemplar*, Barcelona, 1983.
- DURAN, J.A.: *Crónicas-I. Agitadores, poetas, caciques, bandoleros y reformadores en Galicia*, Madrid, 1974.
- *Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912)*, Madrid, 1976.
- DURGAN, Andrew: *BOC 1930-1936. El Bloque Obrero y Campesino*, Barcelona, 1996.
- ESTALELLA, Elena: *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, 1984.
- FÀBREGAS, Xavier: *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, 1969.
- FARRERAS, Antoni: *La Conselleria d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1974.
- FERNÁNDEZ, Bernardo i GIRÓN, José: "Aproximación al sindicalismo agrario en Asturias: 1906-1923" a GARCÍA DELGADO, J.L. (ed.): *La cuestión agraria en la España Contemporánea*, Madrid, 1976.

FERRER, Joaquim: *Layret (1880-1920)*, Barcelona, 1971,

FERRER ALÒS, Llorenç: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, 1987.

- (coord.): *Història del Bages. Història de les comarques de Catalunya. Bages*, vol. II, Barcelona, 1988.

- "Agricultura i associacionisme agrari" a RIU i RIU (dir): *Història de la ciutat de Manresa, 1900-1950*, Manresa, 1991.

- i SANMARTI ROSET, Carme: "La contractació agrària de la vinya després de la fil·loxera a la comarca del Bages" a *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*, Manresa, 1992.

FERRER CABRA: "Vint anys de lluita" a *El Fructidor* (Vilafranca del Penedès), 11-2-1927.

FOIX, Pere: *Serra i Moret*, Mèxic, 1967.

- *Apòstols i mercaders*, Barcelona, 1976.

FORTANER PUIG, Núria: *Elecciones a diputados a cortes por Sabadell de 1914 a 1923*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1975.

FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Cona (1894-1994)*, Barcelona, 1994.

FULLANA PUIGSERVER, Pere: *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, 1994.

GABRIEL, Pere: "La revolució d'octubre i la CNT" a *L'Avenç*, núm. 9, octubre de 1978.

- "El anarquismo en España" a WOODCOCK, George (ed.): *El anarquismo*, Barcelona, 1979.

- *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, Barcelona, 1981.

- "La Restauración y la Dictadura en Cataluña (1875-1930)" a M. BARCELÓ: *Historia de los pueblos de España II*, Barcelona, 1984.

- "La població obrera catalana, una població industrial?" a *Estudios de Historia Social*, núm. 32-33, 1985.

- "El marginament del republicanisme i l'obrerisme" a *L'Avenç*, núm. 85, 1985.

- "Anarquisme i catalanisme" a TERMES, Josep i altres: *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, Barcelona, 1986.

- "Entre liberals i conservadors: 1880-1898", a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. I, Barcelona, 1988.

- "Sindicalismo y sindicatos socialistas en Cataluña. La UGT, 1888-1939" a *Historia Social*, núm.8, tardor 1990.

- "Movimiento obrero y Restauración borbónica" a DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (dir.): *Història de España. La Restauración (1874-1902)*, vol. 10, Barcelona, 1990.

- "De l'obrerisme catòlic a l'aparició dels sindicats lliures" a *Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 69, 1991.

- "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña" a TOWNSON, Nigel (ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, 1994.

- "Socialisme, lliurepensament i científisme" a *Història de la Cultura Catalana*, vol. V, dirigida per Pere GABRIEL, Barcelona, 1994.

- "Eren temps de sindicat. Reconsideracions a l'entorn de 1917-1923" a *L'Avenç*, núm. 192, maig de 1995.

- "El republicanismo militante en la primera etapa de la Restauración, 1875-1893" a José A. PIQUERAS i Manuel CHUST (comps.): *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, 1996.

GALÍ, Alexandre: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, vol. VI "Ensenyaments i Serveis Agrícoles", Barcelona, 1982.

GALLEGO MARTÍNEZ, Domingo: "Transformaciones en el uso del suelo y la producción agraria en el País Vasco, Navarra y Cataluña, 1900-1931" a GONZÁLEZ PORTILLA, M; MALUQUER DE MOTES, J; i RIQUER, B de (eds): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativo*, Barcelona, 1978.

GARCIA BALAÑA, Albert: "Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral" a *Recerques*, núm. 33, 1996.

GARCÍA DE OTEIZA, L.: "Los regímenes de tenencia del suelo nacional" a *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 1, octubre-desembre de 1952.

GARRABOU, Ramon: "La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme" a *Recerques*, núm. 5, 1975.

- "La lluita per la propietat de la terra: la crisi de finals del segle XIX i la qüestió rabassaire" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978.

- "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'Època Contemporània" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, 1991.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J.: "Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)" a *Recerques*, núm. 24, 1991.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya" a *Recerques*, núm.26, 1992.

- ; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "L'IACSI i la recomposició del món rural català: algunes hipòtesis de treball" a *RIACSI*, any CXL, 1992.

- i altres: "Estabilidad y cambio de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX-XX)" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.

GARRIDO, Samuel: *Los trabajadores de las derechas*, Castelló, 1986.

- "El cooperativisme segons l'Església. Els inicis del sindicalisme catòlico-agrari a Espanya" a *Recerques*, núm. 30, 1994

- "El cooperativismo agrario español del primer tercio del siglo XX" a *Revista de Historia Económica*, núm. 1, 1995.

- *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, València, 1996.

GAVALDÀ TORRENTS, Antoni: *El pensament agrari de l'anarcosindicalisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*, Valls, 1986.

- *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Valls, 1989.

- "El cooperativisme agrari català" a *L'Avenç*, núm. 134, febrer de 1990.

- "Pagesos units cap a fórmules sindicals. La "Federació Agrícola de Valls i el seu radi" (1909-1923)" a *Actes del Congrés Internacional d'Història de Catalunya i la Restauració*, Manresa, 1992.

- "La implantació i consolidació de la Federació Agrícola Catalano-Balear a les comarques de la demarcació de Tarragona (1905-1928)" a *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, any CXL, desembre de 1992.

- i SANTESMASES, J.: *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Valls, 1993.

- "L'associacionisme agrari a Catalunya" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. (Ed.): *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*, Barcelona, 1994.

GIRALT RAVENTÓS, Emili: "Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre del 1717 a l'època actual" a *I^a Assemblea Intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, 1950.

- "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936" a *Revista de Trabajo*, núm. 7, 1965 -reproduït a *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1990-.

- "L'agricultura i el món rural entre 1900 i el 1936" a *Història de Catalunya*, vol. VI, Ed. Salvat, Barcelona, 1979.

- "Le metayage en Catalogne (XIXe et XXe siècles)" a *Bulletin du Centre d'Histoire Economique et social de la region Lyosaise*, 1989.

- "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime; GIRALT, Emili; i NICOLAU, Roser: *Població i agricultura, a Història econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. 2, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1990.

GUIU PUYOL, Andreu: *República, guerra i post-guerra a Gelida (1930-1950)*, 1986 (Inèdit).

- "Els rabassaires gelidencs d'abans de la guerra" a "Programa Oficial de la Festa Major de Gelida", Gelida, agost 1988.

GUTIÉRREZ POCH, Miguel: "La propiedad de la tierra en una comarca de la Cataluña interior: 'l'Anoia' en la segunda mitad del siglo XIX" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.

HERAS CABALLERO, Pedro Antonio i MAS ARRONDO, Carlos: *Viticultura i Fil·loxera a l'últim terç del segle XIX. El cas de les comarques de Tarragona*, Tarragona, 1994.

IGLÉSIES, Josep: *La crisi agrària de 1879/1900: la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, 1968.

IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, 1988, 2 vol.

JARDÍ, Enric: *Lluís Companys. President de la Generalitat*, Lleida, 1991.

JIMÉNEZ BLANCO, J.I.: "El nuevo rumbo del sector agrario español (1900-1936)" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Història Agrària de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.

LLADÓ, Josep M.: *Lluís Companys. Una vida heroica*, Lleida, 1991.

LLADONOSA, Manuel: *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona, 1988.

LLOBET, Salvador: "De geografia agraria de la comarca del Maresme (Barcelona)" a *Revista de Estudios Geográficos*, núms. 58-59, 1955.

LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social agraria del último tercio del siglo XIX en Catalunya" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986 (inèdit).

- "Federalismo y mundo rural en Catalunya (1890-1905)" a *Historia Social*, núm 3, 1989.

- "Federalismo, campesinado y métodos de restablecer el control político en la Restauración" a Conxita MIR (ed.): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.

MALEFAKIS, Edward: *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*, Barcelona, 1972.

MARTÍ, Casimiro i altres: "El sindicalismo católico en España" a *Historia del movimiento obrero cristiano*, Barcelona, 1964.

MARTÍN RAMOS, Josep Lluís: "Anàlisi del moviment vaguístic a Barcelona (1914-1923)" a *Recerques*, núm. 20, 1988.

- "L'advocat del poble" a BARRERA, Heribert i altres: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991.

MATAS BALAGUER, Josep: "Aproximació als conflictes agraris de les comarques gironines durant la Segona República" a Pere GABRIEL i altres: *La II República. 60 anys després*, Girona, 1991.

MATEU, Josep Joan: "El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)" a *Recerques*, núm. 34, 1996.

MATEU MIRÓ, Josep: *Semblança de Castellbisbal. Notícies històriques des dels inicis fins al segle XX*, Castellbisbal, 1987.

MAURICE, Jacques: *El anarquismo andaluz*, Barcelona, 1989.

MAYAYO ARTAL, Andreu: *La Conca de Barberà 1890-1939. De la crisi agrària a la guerra civil*, Montblanc, 1986.

- Josep Torrents (1899-1943). *Pagès de Bellvei del Penedès. Dirigent agrari català*, Tarragona, 1988.
- "Geografia agrària del sindicalisme agrari" a *L'Avenç*, núm. 134, 1990.
- *La destrucció del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989.
- "El cooperativisme agrari: un moviment dual" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.
- "La via revolucionària del cooperativisme: La Societat de Barberà" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Cona (1894-1994)*, Barcelona, 1994.
- *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja-Barcelona, 1995.

MEAKER, Gerald H.: *La izquierda revolucionaria en España (1914-1923)*, Barcelona, 1978.

MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, 1972.

- "La Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)" a *Recerques*, núm. 4, 1974.
- *Salvador Seguí. Escrits*, Barcelona, 1975.
- *Lliga catalana. Un estudi d'Estasiologia*, Barcelona, 1973, 2 vols.

MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere: "Rubí al segle XX: una vila en transformació" a *Aproximació a la història de Rubí*, Rubí, 1986.

- "Republicans, catòlics i nacionalistes al Rubí dels anys trenta" a *XXXII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*, Rubí, 1990.

MONCLÚS, F.J. i OYÓN, J.L.: "De la colonización interior a la colonización integral (1900-1936). Génesis y destino de una reforma agraria técnica" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Història Agraria de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.

MONTERO, Feliciano i ESTEBAN DE VEGA, Mariano: "Aproximación tipológica al mutualismo popular y obrero en España: el mutualismo asistencial" a CASTILLO, Santiago (coord): *La historia social en España. Actualidad y perspectivas*, Madrid, 1991.

MOTA MUÑOZ, José F.: "La Segona República a Sant Cugat del Vallès (1931-1936). Una primera aproximació", a *Gausac* (Sant Cugat), núm. 1, desembre 1992.

MORA VILA, M. Teresa: *Malgrat al vuit-cents. Estudi socioeconòmic*, Malgrat, 1996.

MORENO CLAVERÍAS, Belén: *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*, Barcelona, 1995.

- "Del cereal a la vinya. El contracte de rabassa morta a l'Alt Penedès del segle XVIII" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997.

NADAL, Jordi i TORTELLA, Gabriel (eds.): *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea*, Barcelona, 1974.

NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*, Dordrecht, 1969.

OLLÉ, Maribel i altres: "Comportament electoral al Baix Llobregat en la primera etapa de la Restauració, 1875-1890. Eleccions generals i provincials" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989.

OLLÉ, Maribel; RENOM, Mercè; TRIBÓ, Gemma: "Límits i contradiccions dels republicans autonomistes de Sant Feliu de Llobregat (1909-1914)" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional, 14-15-16 de desembre de 1989*, UAB, Barcelona, 1990.

ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica y política colonizadora durante la Dictadura de Primo de Rivera"

a *Cuadernos Económicos de I.C.E.*, núm. 10, 1979.

PAN-MONTOJO, Juan: *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Madrid, 1994.

PARÉS GONCER, Sebastián: "Contratación notarial agraria en el Alto Panadés durante el siglo XIX". Separata de *La Notaría*, 1944.

PENALBA MARTÍN, Josep M.: *Ajuntament de Martorell. El Centre Republicà "El Progrés" de Martorell (1906-1940)*, 1986 (inèdit).

- *Anarcosindicalisme i condicions de vida de la classe treballadora d'Olesa de Montserrat els anys trenta (1931-1939). El "Sindicato Único de trabajadores de Olesa"*, (inèdit) s.d.

PÉREZ BARÓ, Albert: *Història de les cooperatives a Catalunya*, Barcelona, 1989.

PÉREZ BASTARDAS, Alfred: *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardes i Sampere (1871-1944)*, Barcelona, 1987.

PI PADRÓS, Carme: "Feliu Tura. Rabassaire i alcalde republicà", 1988 (inèdit).

PLANAS MARESMA, Jordi: *Els propietaris rurals al Vallès Oriental. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Granollers, 1991.

- "L'associacionisme agrari català al primer terç del segle XX. Un exemple comarcal: la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)" a *Recerques*, núm. 25, 1992.

- "Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya" a *L'Avenç*, juny del 1993.

- *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarassa (1872-1934)*, Vic, 1994.

- "La qüestió agrària" a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, dirigida per Borja de RIQUER (en premsa).

POBLET, Josep M.: *Vida i mort de Lluís Companys*, Barcelona, 1976.

- *La catalanitat de Marcel·lí Domingo*, Barcelona, 1978.

POMÉS VIVES, Jordi : *Les "Mataro's potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939). La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral*, Mataró, 1991.

- "El Sindicat Agrícola de Sant Pol de Mar (1923-1939) (I, II i III)" a *E.N.S.* (Sant Pol de Mar), desembre 1994, març i octubre 1995.

- "Joaquim Pou i Mas (1892-1966)" a *Nocturn. Miquel Campeny, Nicolau Raurich, Benet Martorell, Joaquim Pou*, Museu de Pintura de Sant Pol de Mar, Sant Pol de Mar, 1995.

- "El sindicalisme rabassaire a Martorell (1907-1923). La Federació de Rabassers de Catalunya" a *Materials del Baix Llobregat* (Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat), Sant Feliu del Llobregat, 1996.

- "L'ambició per l'hegemonia sindical al camp: la Unió de Rabassaires als anys de la República" a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9, dirigida per Borja de RIQUER (en premsa).

PUIG ROVIRA, Francesc: *El govern municipal de Vilanova (1900-1923)*, Vilanova i la Geltrú, 1989.

- *Vilanova 1936-1939. El govern municipal i altres aspectes*, Vilanova i la Geltrú, 1994.

PUJADAS i MARTÍ, Xavier: *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Barcelona, 1996.

PUJOL ANDREU, Josep: *Les crisis de malvenda del vi, 1892-1935*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1982.

- "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935" a *Recerques*, núm. 15, 1984.

- "Las crisis vinícolas en Cataluña. Los precios del vino común: 1892-1935" a GONZÁLEZ PORTILLA, Manuel i altres (ed): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos*, UAB, Bellaterra, 1985.

- "Las crisis de sobreproducción en el sector vitivinícola catalán, 1892-1935" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Historia Agraria de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.

- *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, Tesi doctoral (inèdita), UAB, 1988.

- "Modernització i especialització, 1914-1936" a *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. V, dirigida per Jordi NADAL, Barcelona, 1989.

PUJOL, Rafael i CLARA, Josep: "Acció Social Agrària de les terres gironines" a *Revista de Girona*, núm. 81 i 84, 1977 i 1978.

RAGUER SUÑER, Hilari: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona, 1976.

REIG, Ramir: *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906*, València, 1982.

RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940*, Castellbisbal, 1983.

ROBLEDO HERNÁNDEZ, Ricardo: *Economistas y reformadores españoles: la cuestión agraria (1760-1935)*, Madrid, 1993.

ROCA, Francesc: "La Mancomunitat de Catalunya: una solució americana" a *L'Avenç*, núm.3, juny de 1977.

ROCOSA GIRBAU, Vicenç: "La collectivització a Masquefa" a ADÍN, Lluís J. i altres: *Collectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989.

RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, A.: *Filiberto Villalobos. Su obra social y política 1900-1936*, Salamanca, 1985.

ROIG ROSICH, Josep M.: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, 1992.

ROMEU i ALEMANY, Antoni: "Els grups polítics a Sant Sadurní durant la Restauració (1876-1903)" a *Miscel·lània Penedesenca 1994*, Vilafranca del Penedès, 1995.

- *Sant Sadurní (1868-1904)*, s.d. (Inèdit).

ROMEU ROVIRA, Jordi: "Aproximació metodològica a l'anàlisi de la qüestió rabassaire" a *La història i els joves historiadors*. Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans, celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984, Barcelona, 1984.

ROSAL, Amaro del: *Los congresos obreros internacionales en el siglo XIX*, México, 1958.

- *Història de la UGT de España, 1901-1939*, Barcelona, 1977.

RUBÍ CASALS, Maria Gemma: *Entre el vot i la recomanació. Partits, mobilització electoral i canvi polític a Manresa (1899-1923)*, Manresa, 1995.

RUIZ MANJÓN, Octavio: *El Partido Republicano Radical 1908-1936*, Madrid, 1976.

SAGUER HOM, Enric: "Acció Social contra la reforma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat (1918-1936)" a *RIACSI*, 1992.

SALES, Francesc: "Les Garrigues, de mitjans del segle XIX a la Segona República: estructura agrària i actituds polítiques" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989).

SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerres*, Barcelona, 1986.

- SÀNCHEZ FERRÉ, Pere: *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, 1993.
- *La Lògia Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana (1869-1939)*, Barcelona, 1985.
- SÀNCHEZ MARROYO, Fernando: *Sindicalismo agrario y movimiento obrero (Cáceres, 1906-1920)*, Càceres, 1979.
- SÀNCHEZ, Miquel: *La Segona República i la Guerra Civil a Cerdanyola*, Barcelona, 1993.
- SAPÉS i ESMENDIA, Josep i d'altres: *Pere Esmendia. Antologia de la seva obra literària*, Rubí, 1980.
- "Pere Esmendia i Casassaires (1899-1924)" a *Homes del Rubí d'ahir*, Rubí, 1984.
- SANTESMASES OLLÉ, Josep: *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola*, Vila-rodona, 1996.
- SAPELLI, Giulio (ed.): *Il movimento cooperativo in Italia. Storia e problemi*, Torino, 1981.
- SAUMELL SOLER, Antoni: *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: l'Estació Enològica de Vilafranca entre els anys 1902 i 1922*, Tesi de llicenciatura (inèdita), UPF, Barcelona, 1993.
- SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de seva demarcació (1874-1966)*, Barcelona, 1993.
- SOLER BECERRO, Raimon: *Eleccions i política a Vilafranca del Penedès (1891-1903)*, Vilafranca del Penedès, 1991.
- SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El reformismo en España. Republicanos y reformistas bajo la Monarquía de Alfonso XIII*, Madrid, 1986.
- SURÓS PERACULA, Joan: *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*. Tesi de llicenciatura (inèdita), UAB, 1988.
- TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principis del segle XX*, Barcelona, 1991.
- TAVERA, Susanna i VEGA, Eulàlia: "L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal 1919-1936" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional, 14-15-16 desembre 1989*. UAB, Barcelona, 1990.
- TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, 1972.
- TORAN Rosa: "Les eleccions provincials a Barcelona, 1876-1923" a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol III, Barcelona, 1987.
- TORRAS, Enric: *L'agricultura a Premià*, s.d. (inèdit).
- TORRAS RIBÉ, Josep M.: "Evolución de las cláusulas de los contratos de *rabassa morta* en una propiedad de la comarca de Anoia" a *Hispania* (Madrid), núm.134, 1976.
- TORRENT, Joan i TESIS, Rafael: *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966.
- TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària del Baix Llobregat*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, 1989.
- "Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, 1992.
- "El Sindicat Agrícola de Sant Boi del Llobregat (1909-1939)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, Barcelona, 1994.

TUÑÓN DE LARA, Manuel: *El movimiento obrero en la historia de España*, Madrid, 1972.
 - *Luchas obreras y campesinas en la Andalucía del siglo XX. Jaén (1917-1920). Sevilla (1930-1932)*, Madrid, 1978.

UCELAY DA CAL, E. : "La formació d'Esquerra Republicana de Catalunya" a *L'Avenç*, núm. 4, 1977.
 - "Protagonistes cercant una base: els separatistes catalans en la resistència a la monarquia dictatorial (1923-1931)" a *L'Avenç*, núm. 37, març de 1981.
 - *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, 1982.
 - *El Nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, Tesi doctoral (inèdita), UAB, 1983.
 - "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923" a *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. 2, Barcelona, 1987.
 - "Les opcions polítiques bàsiques de l'oposició a la dictadura, 1923-1931" a AMIGÓ, Ramon i altres: *Evarist Fàbregues i el seu temps*, Reus, 1990.
 - "Provincialistes contra dualistes: la dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona" a *La dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1992.

ULLMAN, Joan Connelly: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, 1972.

VALLS JUNYENT, Francesc: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*, Barcelona, 1996.
 - "La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat. 1750-1850" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997.

VEGA, Eulàlia: *El trentisme a Catalunya. Divergències ideològiques en la CNT (1930-1933)*, Barcelona, 1980.

VENDRANES, Gusman i RULLIER, Chantale: *Oli d'Olesa. La passió d'un poble*, Barcelona, 1996.

VICEDO RIUS, Enric: "L'associacionisme pagès a les terres de ponent: un tema per a l'estudi" a *RIA CSI*, any CXL, 1992.

VIDAL BENDITO, Tomàs: "Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, 1979.

VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1986 (1962).